

Redactie „DE SCHALMEI“

SEPTEMBER 1949

4^e Jaargang - N° 5

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

Foto Eerwaarde Heer P. Verwilghen.

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESSEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

KERKORGELS

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electrische Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

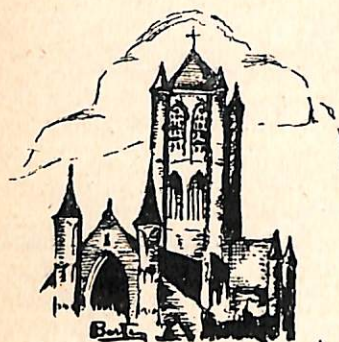
België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuweekemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300,— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

Lieven Cornelis
harmm vanden eechoute
jan van lier
Thomaes Righerman
Geirnaert Spurync
Luybold vander haghen
Jan le Royer
Nicolaes langlé
Gregorius vander haeghen
François le Royer
Louijs de la haye

aan de Z.E.H. Pastoor BRACQ,
zaliger gedachtenis.

1504-1505 1553
1607
1629
1677
1680
1693
1681
1699-1716

in de
St. Niklaaskerk
te Gent

Geen kerk te Gent, die nog zo de sporen draagt van geweld en verwoesting; geen kerk die zo moeizaam de slagen van de tijd en van talloze woelingen te boven komt. Ieder steen, verbrokeld en misvormd, is een sprekende getuigenis van eeuwen Gense geschiedenis: Gent, de stad van strijd en koppige trots.

Uren en uren hebben wij doorgebracht, samen met de Z.E.Heer Bracq zaliger gedachtenis, in deze kerk, waarvan hij de zorgende Pastoor was. Wij hebben gezien met welk warm gevoel hij de stenen betastte, met welke ongekende interesse hij uren lang in de archiefkamer luissterde naar nog onbekende bijzonderheden uit de geschiedenis van zijn kerk.

Niet het minst toonde hij een warme belangstelling voor het orgel en de geschiedenis der vele oude orgels die de beroemde Cavaillé-Coll voorafgingen. Wij dragen daarom het werk en dit kort artikel aan zijn gedachtenis op. Hij was een grote vriend van „De Schalmei”...

De oudste tekst uit het archief van de St-Niklaaskerk die het orgel vermeldt draagt het jaartal 1445. Het boek der Gilde van de H. Anna spreekt over een „singhende messe met orghanen ende discante”. Wij mogen gerust vertrouwen dat het hier wel degelijk om een orgel gaat daar nog andere teksten rond dezelfde tijd betalingen aanduiden aan den organist en den blazer: In de register der „Onse Vrouwe ghulde” die in 1458 geschreven werd is er een normale betaling „voor den orgheleer van orghelne te dienste messe vespere loven ende kindekine te wieghene”. We laten het hier onbesproken welke kinderen de organist te wiegen had.

De oudste orgelbouwer vinden we pas in 1505, nl. „meester lievin cornelis orghelmaekere van den nieuwen orghelne te makene” en „harmm vanden eechoute vanden zelve orghelne te makenen”. Over deze beide orgelbouwers moeten we niet verder uitweiden daar Dr Vente de lezers daar meerdere keren over inlichtte. Veel tech-

nische gegevens nopens dit orgel vinden we niet. Harrm vanden eechoute wordt betaald om de „pypen te vertinene”. „Meester lieven, verkoopt, loode om zes bordoenen af te makene”.

Claus Rupkin organiste van sente donaes te brugghe en eenen blenden organist van brugghe worden betaalt om het orgel te visiteren.

Dit orgel werd echter niet zonder voorafgaande besprekingen aanvaard, want eerst in 1504 werd „de orghelmaekere van liere (jan van lier), meester thomaes Rykers (Tomaes Rickeman) her cattelaen (organist in de St-Martenskerk te Gent) samen gebracht bij meester bussaert (organist in de St-Niklaaskerk) om de werken te bespreken.

In 1549 krijgt de organist een vermeerdering van pensioen „sichtent tmaken vanden nieuwen orghele”. Meerdere geschiedschrijvers spreken over een nieuw orgel in 1547 dat zou gebouwd zijn door Hendrik van Zachmoortere. Doch wij vinden daarover in de rekeningen geen enkel gegeven. Het is echter wel mogelijk dat er in die jaren een nieuw orgel gemaakt werd, daar het oude reeds zeer vroeg grote reparaties vereiste. Bv. in 1513 werden reeds twee nieuwe blaasbalgen geleverd. In 1532 kocht men een „eerden panneke met lyms om tsecreet vanden grooten orghele te stoppen”.

Vanaf 1553 is het Meester **Thomaes rijgheman** die het orgel onderhoudt. Hij doet het tot en met 1557. Na hem wordt hetzelfde werk gedaan door Jacob de Paw (de pau) gedurende slechts één jaar. Mr Thomaes is hier waarschijnlijk overleden daar de rekeningen noteren: „Orghelmaeker doot ergo nihil”.

Na deze jaren volgen kleinere reparaties door niet genoemde orgelbouwers.

In 1605 wordt de wedde van Jacques de wachtere organist der kerk met tien ponden verhoogd „ghemerekt zyn dienst verzwaert es met tstellen van den nieuwen orghele”. Wij weten van dit orgel dat het gekocht werd aan „Mr Niclays Bauwens organist van Ste-Juliaenskercke binnen der sted van Aeth op den XVen martii XVI c ende vijfve”. Er is geen orgelbouwer genoemd in dit verband. Was deze Bauwens orgelmaker? Of heeft hij als tussenpersoon gediend om het orgel zijner kerk te verkopen? Wij weten het niet. Dr Vente heeft ons de dispositie van dit orgel ter publicatie overgeschreven. Hijzelf kreeg het afschrift daarvan van een persoon van Gent die het authentieke stuk waarschijnlijk niet terug op de juiste plaats wegborg, daar wij (E.P. Norbertus Teeuwen en schrijver zelf) vruchteloos gezocht hebben. Deze verklaring neme men ons niet ten kwade, wij zijn dit wel verplicht om ons verder archiefonderzoek niet te schaden.

Hier volgt de tekst, waarvoor aan Dr Vente onze oprechte dank.

„Declaratie van inhauden vande orghele die Niclaes Bauwens orghelist van de stad van Ath vercocht heeft aende heeren, mijn heere den prochiepape ende kerckmeesters van Ste Nicolaeskercke binnen de stad van Ghend.

Ten eersten de grootte boven orghele zal wezen ven elf registers hebben een Bourdoen van XII voeten in fa ut mits dien de dry toutsen onder van elamy desolre ende c fa ut welc bourdoen zyn zal (de meesten deel) in den tooch van fyn Inghels ten, hebbende vijf panden, ende int middel van elck, een blauwe gheazureerde pype gesaeyt vol gaude lelien, sterren ende vlammen ende al de monden vande voors. tooch, oock vergult.

Den IIe register sal zyn een excellent doof van hacht voet

den IIIe d'octave

den IVe dobbele octave

den Ven furniture (ofte scerp)

den VIen cimbale

den VIIen een quinte

den VIIlen een chyfflet

den IXen een cornet (ofte Duytschen hooren)

den Xen een trompette van hacht voet in c fa ut

den XIen claroen van vier voet

ende boven dien een tramlant

Aengaende de casse ofte scrynwerck es zeer schoon ghelyc die ghejugiert is met et ghesichte.

Een stoel (ofte onder orgel) zal zyn van twelf Registers, te weten

Eerst een bourdon (ofte ghedeckte holpype) van acht voeten in c fa ut

den IIen register zal zyn den tooch van teen luydende op vier voet in c fa ut

den IIIen d'octave

den IV furniture (ofte scerp)

den Ven cimbale

den VIen een flutte van vier voet

den VII een cleen fluthe van twee voet

den VIIlen een chyfflet

den IXen een tierce cimbale

den Xen een cromhoren van acht voet

den XIen een regal, oock van acht voeten

den XIIen eenen nazart (ofte quiente-fluthe ghedeckt)

ende de casse ende scrynwerck zal wesen cor-responderent aen het groot werck van boven...

...dese coopmanschap es ghedaen voor de somme van vyfthien hondert ende vyf ende twintich guldens.”

Mr Geirnaert Spuryneck die in 1607 komt „visiteren, repareren ende accorderen den nieuwen orghele” mag evenwel niet aanzien worden als de bouwer van het orgel, gezien hij hem

komt visenteren enz. wat niet nodig zou zijn bij een orgel dat er pas een jaar staat. Dit moet zeer waarschijnlijk uitgelegd worden als volgt: dat het orgel, gekocht te Ath niet nieuw was en dus na een jaar weer op punt moest gesteld worden. De genoemde orgelbouwer — hij wordt zo genoemd — is ons tot nog toe niet bekend. De pas geopperde stelling wordt nog te meer bewezen door de verdere rekeningen waarin haast elk jaar reparaties voorkomen: in 1609 door Noe du Bois organist, in 1611 idem, in 1613 idem, in 1614 worden de reparaties uitgevoerd door Philips Snoucq orghelmaecker die „beede de instrumenten heeft gherepareert ende gheaccordeert zo van de grooten orghele als an den stoel”.

In 1625 wordt een orgelmaker betaalt „om te coopen Inghels tin om te maken de trompetten vanden orghele...” Vier jaar nadien worden kleinere werken uitgevoerd door **Lyupold vanderhaghen**, en vele jaren lang door de plaatselijke organist, en de organist van de St-Michielskerk. Alleen op het oksaal moeten twee orgels gestaan hebben, den bewijze daarvan: Mr. Jooris „onsen organist” wordt betaalt om de blaasbalgen te repareren „van het positijf op den doxsaal mitsg. de kleynen orghele vanden grooten”.

Ook Mr. Pieter Sardonius de beroemde zangmeester van de St-Niklaaskerk repareert meerdere keren het orgel. Eindelijk in 1677 komt de organist van het hof te Brussel **Mr Jan le Royer** het orgel stellen en repareren. Hij maakt o.a. een nieuw secreet „van het cleen orgel ofte positive”.

Wij vinden nog de prijs voor de „de waeghevracht van het secreet van Brussel op Gendt met een caske van nieuwe peijpen voor dito orgel.”

In 1680 weer een nieuw orgel gebouwd door **Nicolaes Langlé** (Langlet). Omwille van de belangrijkheid van het contract publiceren wij het hier volledig:

„Up hedent daete onderschreven dheeren pastor ende kerckmrs van Ste nicolaijskercke binnen deser stede hebben aenbestedt ende siin veraccordeert met Sr nicolavs lanle Mr orgelmaecker die bij desen insgheliikex bekendt gheaccordeert te sijne ende aenghenomen thebben te maecken leveren ende stellen de grootte ende cleyne orgele inde voorseyde kercke op de conditien ende manieren als volgt:

eerst sal de aennemer ghehauden wesen tsijnen coste de voorseyde twee orgels seerwel loffelijk ende perfect te maecken ende stellen in behoorycken staet onheer ende het leste vande maendt augustij naerstcommende. ten tweeden sal den selven aennemere sijn verobligeert daertoe te leveren twaelf registers totte grootte or-

gele ende neghen registers tot te cleyne met alle hunne respectieve pypen toonen ende halfve toonen vier nieuwe registers, nieuwe secreten, nieuwe clauwiere a l'anglese ende drie nieuwe blaesbalcken mette stoffatie ghereedtschap ende alle tghene daertoe voorders behoort ende dat al seer goed, sterck ende deuchdelick naer den heesch van het werck, opde soonen linghde, breede, in alloije, forme ende ghetal als by de bovenschreven respective specificatie int corte vutghedruickt alle welcke partyen orgels ende wercken den aennemer sal moeten behooryck wel ende deuchdelycken goet ende wel ghestelt hauden staen midtsgaeters onderhauden een jaer lanck naer de selve volcommelicken sullen sijn opghemaectt ghelevert ende ghestelt, ende dat alles vooren de omme de somme van acht hondert guldens eens te betaelen in drye egale pajementen te weten t'eersten comptant voor het beghinnen van het soorseyde werck, het tweede Ste Jansdach ofte soo wanneer tselve werck half sal sijn opghemaectt ende tresterende derde naer het volcommen van tvoorseyde werck ende conditien ende naer dat alles wel ende behoorelyck sal ghevisiteert ende upghenomen wesen bij meesters ofte persoonen hemlieden dies verstaende ende alle t'selve voor wel goet ende deugdelijk sal ghekeurt ende aenghenomen sijn dies sal den aennemer hebben t'synen prouffyte de pypen ghecommen vande oude orgele, ende de casse vande voorseyde nieuwe orgels sal blyven tot laste vande heeren besteders die oock sullen besorghen t'hemlieden coste eenen man om te blaesen ghedurende den tijdt dat den aennemer de voorseyde syne orgelen in de kercke sal stellen belovende de voorseyde contractanten respectievelick dit contract, ende conditien in alle sijne poincten precisel. te onderhauden ende volbrijnghen onder obligatie ende verbandt als naer rechte actum tot ghendt den iiij martij XVI C tachtentich.

Toircon. hebben dese onderteekent,

P. Nootingham Pastor N langlez.

Hier volgt de specificatie reeds vermeld in dit contract waarbij wij zien welke registers uit het oud orgel bewaard bleven. Het is, veroelelijkend met de handtekening, volledig door Mr. N. Langlé zelf geschreven.

Specification de louvrage qui se doit faire a la vielle orgue de S nicolas a Gand.

premierement, les vieux registres servant a ladite orgue

1. la holpipe, sonant huict pied
2. l'octave, sonant quatre pied
3. la doublette, sonant deux pied
4. la furniture de trois tuyaux
5. la cijmbale de trois tuyaux
6. le cornet de cinq tuyaux
7. la quinte flutte, autrement nazart

8. la trompette toute nouvelle sonant huit pied (cfr 1625 N.v.d.Sch.)
icy suivent les quatre registres nouveaux qui doivent estre fait pour accomplir lorgue
9. prestant sonant huit pied serat d'estain d'Angleterre
10. le bourdon sonant douze pied
11. une grosse quinte sonant six pied
12. une double tierce a deux tuyaux sonant 2 pied.

specification des registers de la petite orgue premierement

1. la holpippe sonant huit pied
2. l'octave sonant quatre pied
3. doublette sonant deux pied
4. la furniture a 2 tuyaux
5. la cijmbale a 2 tuyaux
6. sexquialtera qui est un petit cornet pour faire l'echo, serat de 3 tuyaux commençant en elamij.

7. la flutte pour la musicq sonant 4 pied
 8. un cifflet sonant un pied et demij
 9. une quinte ouverte sonant trois pied
- les secret de deux orgues doivent estre nouveaux

les claviers de deux orgues a Langlese ausi nouveaux contenant quarante et sept touches avec la dieses d'effaut et G. solreut en bas montant iusques en C. solfaut en haut.

trois nouveaux soufflets de six pied de long et trois pied et demij de large.

De orgelkast waarvan niets meer overblijft werd gemaakt door Mr. Baveghem schrijnwerker ten ware hier sprake over de oude orgelkast. Of werd de gehele orgelkast gesneden door Anthone sauvage die in 1682 engels levert voor het orgel?

De laatste betaling aan Mr. Langlé werd gedaan op 12 September 1682. De organist van St-Baafskerk en Pater Wijckaert oreekheer hebben het orgel gevisiteert en goed gevonden. Er kwam een stoep witte wijn bij te pas. Een jaar vroeger krijgt Mr. Francois le Royer 20 ponden gr. „over de groote orgel onser kercke te demonteren”; vermoedelijk is toen Mr. Langlé eerst komen werken is in de kerk zelf.

De eerste reparatie aan dit orgel wordt uitgevoerd door Jacques Boutmy in die tijd organist-titularis dezer kerk (1692). Een jaar nadien verschijnen ten zelfden titel Mre. Gregorius vander haeghen (orghelmaecker) en Jacobus Banners.

In 1699 lezen wij een nota die aansluit bij het artikel over het groot proces tussen Louijs de la haije en de gilden der beeldsnijders enz. „den 1 april 1699 betaelt aen louijs de la haije vier pont seshien schell. over synen loon van het

repareren den orgel, dit by accomodement ende compt hiermde te cessen de saecke daerover ghelesen inde Raede van Vlaenderen.”

Een zekere R. Reich komt in 1704 de blaasbalgen repareren. Na hem, in 1711 Joannes baptiste forceville en weer Louijs de la haye in 1716.

Sr Johan Scheerens organist van de St-Baafskathedraal wordt om de zelfde reden betaald gedurende de jaren 1732 tot 36.

Wij sluiten deze belangrijke orgelhistorie hier af om in het volgend nummer, ter gelegenheid van de 50ste verjaring van het afsterven van de grote Cavallé-Coll aan het kapittel te beginnen dat in nauw verband staat tot het orgel dat hij later in de St-Niklaaskerk bouwde.

Berten DE KEYZER

Prof. Kurt SENN, leerling van Karl Straube, speelde te Tongerlo.

over het kerkelijk orgelspel

Men zou in de kunst twee richtingen kunnen onderscheiden, nl. die richting, welk geen ander doel heeft dan de kunst zelf (*L'art pour l'art*), en de andere richting, die aan een buiten de kunst gelegen doel gebonden is en waarvoor ook nog andere wetten gelden. Tot deze laatste behoort de kerkmuziek en dus ook het kerkelijk orgelspel.

Als wij ons even verdiepen in de betekenis en het wezen van het kerkelijk orgelspel, dan is het doel hiervan zeer duidelijk. Het orgelspel immers moet de schoonheid van de eredienst verhogen, het moet de gelovigen stichten en bijdragen tot de godvruchtige stemming. Het doel van het orgelspel is dus in hoge mate identiek met het doel van de eredienst zelf. Hieruit volgt, dat een kerkmusicus zijn taak pas dan goed vervullen kan, als hij met het wezen van de eredienst vertrouwd is. Hij moet iedere subjectieve tendenz in zijn spel vermijden. Zijn spel moet zich onderscheiden door klaarheid en eenvoud. Hoe minder de organist zijn persoonlijke gevoelens tot uiting brengt, hoe beter kwijt hij zich van zijn taak. Hij is immers ook een dienaar, in dezelfde zin als de geestelijkheid.

Maar niet alleen de wijze, waarop de organist zijn taak vervult, is van belang. Vóór alles moet er gezorgd worden voor een goede literatuurkeuze. Men zou verwachten, dat de literatuurkeuze geen moeilijkheden meer biedt, nu er zoveel organistenscholen en voorlichtingscursussen bestaan. Helaas zijn er nog vele, meest oudere organisten, die de gelovigen „gelukkig” maken met zoetelijke, weke muziek uit de na-Wagner-Rheinberger-Brosig periode. Over het algemeen moet men zeggen, dat juist de orgelmuziek van de laatste eeuw (Brosig, Guilmant, Rheinberger) met inbegrip van Mendelsohn en met uitzondering van enkele werken van Brahms niet in onze eredienst thuishoren. De weke harmonie en melodie van de meeste romantische orgelliteratuur vormt een grote tegenstelling met de kracht en helderheid der godsdienst. Daartegenover is de polyphone orgelstijl van

Bach en van de vóór-Bachse meesters bij uitstek geschikt voor de liturgie, omdat het scherp omlijnde, ondubbelzinnige, niet-sentimentele karakter van deze muziek het best aan onze godsdienst beantwoordt. Er zijn talrijke prachtige uitgaven van oude meesters. Het zou een verheugend teken zijn, als de organisten daar meer gebruik van maakten.

En dan de koraalliteratuur. Het koraal is, door zijn enge betrekking tot het woord, als het ware de hoeksteen van de kerkmuziek en het dankt zijn oorsprong zuiver en alleen aan de godsdienst. Deze koralen werkelijk doelmatig te gebruiken, is een der voornaamste taken van de organist, maar ook een der lastigste, al klinkt dit misschien enigszins paradoxaal. Verwijten over te snelle of te langzame begeleiding kent iedere organist. Men late zich hierdoor niet intimideren. Het is moeilijk het iedereen naar de zin te maken. Vooral voor beginners is een middelmatig tempo aan te raden, daar dit het beste past bij de kerkliederen van deze tijd. Dan kunnen ook de slechte en de middelmatige zangers meekomen. Een te langzaam tempo maakt het zingen moeilijk en doet afbreuk aan de melodie. De rhythmische begeleiding van het orgel is voor de zang der gelovigen beslissend. Alleen een gedisciplineerd orgelspel kan bijdragen tot de bezieling der gelovigen.

Het slotspel is wel het zorgenkind van de organist. En met recht. De uit de kerk stromende menigte is afgeleid en niet in staat enige aandacht te schenken aan het orgelspel. In maar heel weinig kerken heeft men het zover gebracht, dat de gelovigen blijven zitten bij het naspel van hun organist, terwijl dit toch even goed tot de eredienst behoort als het voorspel. In zekere zin is dit „hinausorgeln” reeds een profanering van het orgelspel en het is te hopen, dat ook het orgel eens de waardering ten deel valt, die het toekomt.

Paul Bernhardt KAESER, Cand.
Jura-Vorstadt, Bienne.

Voorwaarden van de Kerkmuziek (Liturgisch en Gregoriaans)

wat betreft Orgelbouw en Orgelspel

Het Kerkorgel staat op een gewijde plaats. Het onderscheidt zich van ander instrumenten van die aard om haar doel.

Het aanzicht van het orgel moet niet alleen overeenkomen met het Godshuis, maar moet nog veel meer iedere schijn van valsheid vermijden. (Stomme prospecten, verlengde pijpen, in het kort: een ondeugdelijke opstelling der pijpen.)

Van de Koningin der instrumenten verwachten de gelovigen het hoogste; privé-wensen van „orgelspelers”, liefhebbers en organisten, die grotendeels leken zijn, mogen onder geen voorwaarde meer aanhoord worden.

Vandaar moet de dispositie aan een goede orgelexpert in handen gegeven worden. Alleen zo kan een waardig orgel ontstaan. Men denke aan ons voorgeslacht, d.w.z. meer dan honderd jaar terug.

Het voor onze kerken gewenste orgeltype beantwoordt niet aan het sentiment, maar moet veeleer de geest verheffen boven het sentiment.

Omdat de meeste, als leek ingestelde „orgelspelers” en toehoorders de meer sentimentele indrukken huldigen, in plaats van zich geestelijk te laten leiden, bestaat ook voor de orgelbouwer het gevaar in de fout te vallen om voor de geestelijk onvolwassenen te bouwen.

Daarom ook is het bekend maken met het werkelijke doel van het orgel van de dringendste noodzaak.

De door en door gezonde geest van de orgelcomposities van onze oude meesters komen niet goed tot hun recht en worden geschaad door foutief, en voor een deel, afschuwelijk gedisperseerde werken.

Het orgel moet zich tenslotte toch niet aanpassen aan de mensen (om hen te bevallen en af en toe een aardige afwisseling te bieden) en het sentiment, wat toch in Gods huis in het geheel niet op zijn plaats is, te bevorderen.

Orgel en koor hebben op de eerste plaats tot hun plicht het woord Gods te verkondigen.

Wat het Gregoriaans betreft was het wenselijker zonder orgelbegeleiding te zingen, in plaats daarvan iets meer vloeiender. Wel is toe te juichen de intonatie van de Gregoriaanse gezangen door het orgel in een smaakvol „bicipium” te laten inleiden.

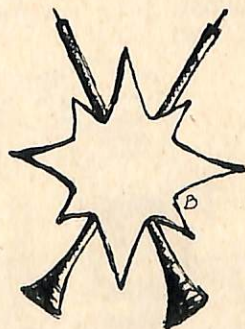
Van het kerklied zou men graag zien, dat de begeleiding matiger werd, in een gepaste duidelijkheid, maar niet zo, dat alle tien de vingers inclusief voeten van de geachte organist niet toereikend zijn om het „noodzakelijke” lawaai te veroorzaken.

In oude tijden (vóór 200 tot 300 jaar) was de indeling van het orgel in Hoofdwerk, Rugpositief, Borst-, boven- en pedaalwerk van zeer groot belang. Tegenwoordig stelt men zich tevreden met een dikke zwelkast.

Voor het gezang van de priester was het aanwezig zijn van Rugpositief van zeer groot belang. Ook had het zijn nut bij het voliedig maken van het „Cantus Planus” bij volkszang.

Het Barok-orgel met zijn zilveren aliquoten en parelende mixturen leidt een masse veel beter dan het massieve geluid van een orgel van „dikke” klank, die het geluid van de massa slechts onderstreept, maar niet tekent.

De organist moet zich meer als Broeder van het geestelijke voelen, die een zeer hoog ambt te vervullen heeft.

ORGELTESTEN van J. S. Bach

II.

TOCCATA EN FUGA IN RE KL.

Het meest populair, maar ook het meest verminkte orgelwerk van Bach! Gedeeltelijk omwille van de vele bewerkingen door beroemde dirigenten die aan hun grote naam niet steeds een even verantwoord stijlgevoel of artistiek geweten weten te paren; gedeeltelijk ook omwille van de massa organisten die zich lichtzinnig wagen aan dit technisch moeilijk werk.

Dit werk wordt dooraderd van wat Nietzsche noemde: „der Wille zum Macht”. Het is een van die zeldzame composities waarin Bach zich bedient van stilte, van pauzen als uitdrukkingsmiddel. Volgens Schweitzer zijn we hier in het klassieke onweer, getuigen daarvan de dynamische accenten, de ongewone beweging.

De transcriptie van dit werk voor orkest is onzin. De macht die Bach hier heeft willen ontplooiën is een specifieke orgelmacht, nooit zullen de kopers van het machtigste orkest de akkoorden van de beroemde cadenza kunnen houden, de vleselijke pathetiek van het orkest zal nooit de volgehouden, bovenmenselijke pathetiek van het orgel kunnen vertolken (1).

De Toccata begint als met een ondervraging. « Zij is een declamatorisch-decoratieve brok om al de gewelven van een groots kerkinterieur te doen meezinderen, vol sterke afwisselingen en tegenstellingen geeft zij ons een sprekend beeld van Bach's verbeelding en inventies. » (Flor Peeters) Het is een Noordse bladzijde; in tegenstelling tot de Toccata's van Buxtehude is zij kort. Zoals haar zusters van het Noorden is zij ontdaan van strenge eenheid, men krijgt de indruk dat Bach er genoeg in schept hier alle formules aan te wenden en opeen te stapelen: rouladen, recitatieven, het grote recitatief met

(1) Een der beste overschrijvingen van de Toccata en fuga (wat de fuga zelf betreft) was deze door de Commandant Prevost der Guides te Brussel. Indien onze inlichtingen juist zijn kwam deze befaamde leider van een der beste militaire Harmonieën ter wereld, de orgelwerken van Bach, die hij wenste over te schrijven instuderen bij Mgr. Van Nuffel en Flor Peeters.

Nog denken wij hier aan « Fantasia » een der jongste Walt Disney-filmen waarin ook de Toccata en fuga in zeer slechte overschrijving of interpretatie uitgebeeld wordt. Wij beoordelen hier niet de uitbeelding. (N.v.d.R.)

gerepeteerde noten die als obsederen, pittige guirlanden, arpeggio's, pedaalonderlijning die als het ware marmeren pijlers optrekken.

Hier is heel de kunst der Hamburgers, het goud der Venetianen, de welsprekendheid der Gabrieli. Heel dit werk is één opstuwung, geen rust, geen bezinning, steeds vooruit, de levendigste kleuren, onverwachte vondsten. Deze toccata ontleent haar eenheid aan een zekere wanorde.

Zij zou te Mulhausen gecomponeerd zijn, toen Bach 24 jaar oud was.

De Fuga met het huppelend motief (1/16e noot is de eenheidswaarde) ontwikkelt zich gans vrij van ieder conventie, vermeit zich bij de geestige tussenspelen in vrije echo's; zij groeit uit in een heerlijke ontwikkeling met als besluit de herneming van de toccata-vorm. Het is een cyclopisch einde van een daverend, onweersaanbaar geweld. De fuga is één lange golving, het is alsof onmetelijke massa's stenen worden opeengehoopt, alles wordt bezegeld door een geniale mars.

FANTASIA EN FUGA IN G (SOL KL.) (2)

(2) De Fantasia werd uitstekend ten gehore gebracht in de film « Friedeman Bach ».

Vanaf de eerste noot hoort men hier de superbe en levendige welsprekendheid van Buxtehude; weldra belanden wij echter na dit recitatief in een andere wereld: een vierstemmig koor, waarvan de bovenmenselijke diepte de greep van Bach verraaft. Deze Fantasia is een ware tweespraak en een der schoonste dramatische poëmas uit de christelijke kunst. Met Schweitzer kunnen wij hier niet de ontketening van de elementen zien of een donderend geweld; in de taal van Bach dienen veelal gecompliceerde akkoorden om het cosmisches geweld uit te beelden. Hier is veeleer een menselijke declamatie, het is als de opgang van de mens naar God, „ibo ad Patrem”; op dit onrustig recitatief antwoordt de rustige, zalvende stem van God, en in het beroemde crescendo hoor men als een opwekking tot staalsterk vertrouwen; nu zingt de begeesterde ziel haar liefde uit; het einde is door-drenkt door het gevoelen van Gods barmhartigheid; het is de Bach van de Passionen.

Deze Fantasia is een weelde van schoonheid, een uiting van enige scheppingsdrang, grootse opbouw, machtige uitwerking met zeer gedurfde en plotse toonovergangen. Het eerste thema heeft de vlam, de vrijheid, het heroïsme van sommige Noordse orgelmuziek; het tweede heeft de „dolcezza” en „finezza” van de Italianen, ook hun concentratie en symetrie; homophone stijf met akkoorden, cadenza, versieringen, recitatieven, orgelpunten en harmonie en daarna gesloten contrapunt, zalvende en warme vrede.

«Que si l'on voulait comparer cette page célèbre avec une œuvre d'architecture, on ne trouverait à le faire qu'avec un puissant monument dont les lignes extérieures un peu massives disparaîtraient sous un décor surchargé et fantaisiste, alors que l'intérieur connaîtrait une beauté faite d'équilibre, de simplicité et de poésie, et toujours une atmosphère portant à la méditation. Y a-t-il dans toute la musique d'orgue de Bach une œuvre plus concise, plus travaillée, où apparaissent avec plus de force les deux aspects de son génie?» (N. Dufourcq)

Het is een groots dramatisch geheel, waar ook alle mogelijke middelen tot een summum van expressiviteit zijn samengebald.

De Fantasia sluit bijna met een ondervraging. Het thema van de reuzenfuga zal het antwoord brengen. De oorsprong van dit thema zou in een oud-Nederlands boerenlied liggen. Mattheson heeft het gebezigd voor een „Organisten-probe”.

Beweging, kracht en vaste geslotenheid zijn tekenende elementen voor deze fuga, die met haar Barok-karakter recht naar het hart van de Noord-Duitse organisten zal gegaan zijn. «De fuga zelf is misschien te gekend om begrepen te

worden.» (F. Florand) In het onderwijs geldt ze zowat als het „cheval de bataille” van de jonge organisten. Wij moeten haar terug leren ontdekken, haar van binnenuit benaderen. Hier is de onvergelykelijke heerlijkheid van vorm, sprankelende godsdienstige vreugde, zekerheid in de vreugde; de fuga onderlijnt, commenteert, bevestigt en vervolledigt de Fantasia, zij is het Alleluia van een ziel, aan wie God heeft geantwoord. Hier is men getroffen door wat aan Buxtehude ontbreekt: de volgehouden macht van adem, de sonore bedwelmung waarbij men een improvisator van formaat aanvoelt, die het mirakel onder zijn vingers voelt geboren worden. En toch is er niets minder geïmproviseerd dan deze fuga: Zij is een hoogtepunt van vormschoonheid en daarom eeuwig jong.

Deskundigen gaan niet akkoord of de twee panelen van deze dyptiek rond hetzelfde tijdstip geschreven werden.

FANTASIA EN FUGA IN DO KL.

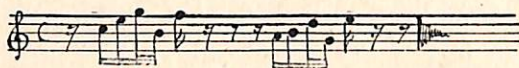

Evenals de grote Preluden bezigt deze Fantasia twee thema's «elle prouva que c'est à Jean-Sebastien et non à Philippe-Emmanuel que l'on doit la Symphonie moderne» (Dupré). Zij zou dateren uit het einde van de Weimar-periode (1708-1717), die gekenmerkt wordt door expressiviteit. Boven een diepe tonica-pedaal rijst een grote smeking met sexten en kwartsprong, ook het tweede thema met zijn grote intervallen is een machtige smeking, waar de gerepeteerde noten de smart verbeelden. Het wordt in het pedaal geëxposeerd met sombere kracht, ontleent een fragment aan het eerste thema. Het geheel is geschreven in contrapunt dat kan worden omgekeerd, en bij de tweede expositie ook inderdaad wordt omgekeerd; twee gedachten: smart en troost, nergens wanhoop. Het is de smart van een zondaar die God heeft beledigd maar die niet twijfelt aan de mogelijkheid van vergiffenis.

Eigenaardig zijn hier de langgerekte pedalen waarop zich de expositie op tonica en dominant komen neerzetten, ook nog de gefigureerde schrijfwijze. Bij de aanvang duikt de tweede stem onmiddellijk op na de eerste, zodat een stretto wordt gevormd op de onder-dominant; in het tweede deel verschijnt het tweede thema onder vorm van zijn omkering.

In deze Fantasia is de gejaagde gang van de Toccata verdwenen, ook de constante beweging van het Preludium; zij schrijdt voort met een zekere vrijheid, gedragen door brede golven. De fuga is met de Fantasia verbonden door een thema dat veel gelijkenis heeft met het eerste thema van de Fantasia: dezelfde opgang, dezelfde stijging, hetzelfde karakter van smeking en erbarmen met een harmonische sfeer die aan Schubert herinnert. In het midden verschijnt een lange ontwikkeling op een nieuw en chromatisch fragment dat in de lijn ligt van Froberger en Frescobaldi, zonder archaisch te zijn, en dat reeds Beethoven en Franck aankondigt. Men bemerkte de magistrale wijze waarop de terugkeer van het hoofdthema wordt aangekondigd door de herhaling van *g* in de altpartij en een triller van twee maten op een pedaal trek. Ook in deze fuga toont zich Bach de zoeker, de vernieuwer, de nooit rustende geest steeds op zoek naar nieuwe mogelijkheden...

TOCCATA, ADAGIO EN FUGA IN C (DO)

Deze triptiek is een uitzondering in het orael-oeuvre van Bach, die de bedoeling had aan al de Preluden en Fuga's dezelfde vorm te geven met tussen beiden een trage beweging in te lassen in de aard van een melodie met begeleiding naar de Italiaanse gewoonte, in het bijzonder van Vivaldi.

Men plaats deze compositie in de jaren van Weimar, toen Bach de Concerto's van Vivaldi bewerkte (1708) en de „Fiori musicali" van Frescobaldi copieerde (1714). In ditzelfde jaar was Bach te Kassel geweest om er een orael te beproeven en waar hij in de tegenwoordigheid van de Erfprins van Hessen had gespeeld. Deze Prins had een kostbare ring van zijn vinger genomen en aan Bach gegeven omdat deze hem door een pedaal trek — die wel de solopedaalpartij van deze Toccata kan geweest zijn — had verbluft. Deze Toccata is een combinatie van Duitse en Italiaanse geest. Zij opent met een lange monoloog die met twee ondervragingen inzet en voortzet met een bonte afwisseling van gammen, rouladen, enz. driemaal onderbroken door een korte pauze. Daarop wordt de alleen-spraak toevertrouwd aan het pedaal: stoere, kernachtige, gespijnde taal die herinnert aan de beroemde pedaal solo uit het Preludium in C van Boehm. Dan volgt een luchtig en vrolijk Preludium op een thema dat spelemeiend overgaat naar de gewone relatieve tonen en een grootse,

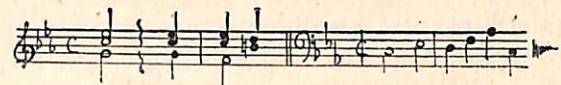
plagale cadenza. Het gebruik van statische akkoorden op een beweeglijke bas verwittigt ons dat we nog in de buurt zijn van Buxtehude.

Het *Adagio* is een van de zeldzame orgelwerken van Bach, in zuiver monodische en ariosostijl geschreven. Hier trilt zuivere en diepe ontroering met een waas van stille weemoed; het einde (*grave*) met de diepe harmonieën vormt de overgang naar de fuga.

Deze *fuga* in staccato is een wonder van schrijfwijze, zij is de uiting van sprankelend leven, zij is licht, gevleugeld, kristalhelder. Hier huppelt de vreugde door alle partijen en toch wordt het volmaaktste evenwicht nooit gebroken: doorzichtige meerstemmigheid, de grote tonale onderverdelingen beheersen dit gewrocht.

Gelijk de fuga zacht inzet, zoals zij na een diminuendo eindigen op een murmelend akkoord, dat bijna fluisterend wordt neergelegd. Dit meesterwerk ontmoedigt alle verdere commentaar.

PRELUDIUM EN FUGA IN c (DO)

Het Preludium, een bijzonder rijp werk, is majestatische muziek zonder weerga, stoer en sterk als graniet, schitterend concertstuk en toch geen loutere pronkmuziek; het behoort tot de grote decoratieve werken van Bach en is vol symphonische praal en schittering. Het is een ideale en logische verwezenlijking van het Preludium op twee thema's gebaseerd: het eerste thema, ritmisch en harmonisch wordt met kracht gedeclameerd; het tweede thema, melodisch en affectief zal de innigste gevoelens vertolken. Hieruit ontstaat een conflict, tegenstelling en element van beweging; de kleine terts toonaard legt op dit alles een stempel van tragische grootheid, dezelfde Proloog en Epiloog gaven het vastheid en stabiliteit. Het prachtige expressieve *divertimento*, zo vol gratie en innigheid, in de relatieve toon van *la bé*, is een van de zeldzame gevallen in de orgelmuziek van Bach, waar het gebruik van de zwelkast geoorloofd is. Het Preludium heeft geen verband met de vijfstemmige Fuga, die als een kalm gebed is. Merken wij op hoe het thema samengesteld is uit louter akkoordfiguratie. Was het Preludium een afwisseling van *tutti's* en soloperioden, dan is de fuga een rustig voortdeinen als een brede stroom, door sterke oevers ingedijkt.

Dr Ger. DE BECKER

ORGELFESTIVAL TE NAARDEN

Het is ondoenlijk, van al de orgelvoordrachten die in Noord-Nederland deze Zomer worden gegeven, regelmatig verslag uit te brengen. Ze zijn ook niet alle even belangrijk: er zijn er zelfs nog van het oude genre, dat maar juist boven de Slag van Waterloo en de Onweers-symphonieën-met-opklarend-weer-en-vogelzang uitkomen. Dan is daar nog het soort, dat arrangementen speelt van de bekende en geliefde stukken van Beethoven en Wagner en Schubert. Maar het is verheugend, dat er een groot aantal orgelconcerten in ons lieve Nederland worden gegeven, waar de echte en oorspronkelijke orgelmuziek het programma vormt, waar Vader Bach zijn plaats krijgt, en Reger en Widor en Sweelinck en, ja, gelukkig ook onze oude Nederlanders en onze moderne Nederlanders.

Een overzicht over de gehele linie doet ons zien, dat de organisten stilaan beginnen te weten, wat orgelmuziek is en waar die te vinden is. De pioniers der orgelbeweging zullen mij deze opmerking niet kwalijk nemen: Zij wisten dat bovendien al lang. Maar hun stem was die van een woestijnroeper en hun arbeid leek vaak vergeefs. Dat zij volgehouden hebben is hun grote verdienste en aan hun arbeid is de vooruitgang van onze orgelbeweging voor het overgrote deel te danken. Laten we toch vooral bedenken, dat we bladen vol kunnen schrijven en manifesteren de wereld kunnen inzenden, maar zolang de orgelmuziek niet klinkend wordt gemaakt, is al ons werk tevergeefs. Wij begroeten dus deze opleving van de orgelmuziek in Noord-Nederland met een blij hart.

Met een enkel woord hebben wij reeds melding gemaakt van het concert dat Albert de Klerk in Naarden heeft gegeven. Het Naardens orgel, in een oude gotieke kerk, is het laatste instrument dat in de vorige eeuw met een rupositief is gebouwd. Het heeft de typische dispositie van de Bätz-Witte-orgels uit de jaren 1860, die onveranderd gebleven is sinds het bouwjaar 1862.

Bovenklavier : Flûte angelique 8'; Roerfluit 4'; Prestant 8'; Holfluit 8'; Clarinet 8'; Echotrompet 8'; Salicet 4'; Gemshoorn 2'; Viola 8'.

Hoofdklavier : Trompet 8'; Octaaf 2'; Openfluit 4'; Prestant 8'; Trompet 16'; Quint 6'; Octaaf 4'; Gemshoorn 8'; Cornet 5 st. disc.; Mixtuur 3-4-st.; Prestant 16'; Bourdon 8'; Quint 3'.

Pedaal : Trombone 8'; Octaaf 4'; Subbas 16'; Violon 8'; Prestant 16'; Octaaf 8'; Bazuin 16'; Violon 16'; Quint 6'; Cornet 4' (tongwerk!).

Rugpositief : Trompet 8'; Woudfluit 2'; Bourdon 16' (bask.); Mixtuur 2-3-st.; Nazard 3'; Prestant 8'; Flûte travers 8'; Cornet 5-st. (disc.) Fagot 16'; Prestant 16' (disc.); Octaaf 4'; Fluit 4'.

Het orgel heeft geen zwelkast noch tremulanten; is, zoals in die dagen gebruikelijk was, gebouwd met sleepladen en met mechanische tractuur. (Een afbeelding van de fronttekening door C.G.F. Witte bevindt zich in de tweede druk van A. Bouman: Orgels in Nederland, nr. 89). Het speelt wat zwaar als ge op een pneumatisch of electrisch orgel gewend zijt, maar dat is kwestie van oefening en dan voelt ge, dat ge een orgel onder uw handen hebt. Als ge U aan de weerstand hebt aangepast, zal uw voordracht er bij winnen.

Van de zes concerten speelde Albert de Klerk het eerste, de organist der kerk, Valentijn Schoonderbeek het tweede. Zijn programma liep van Sweelinck (Echo-Fantasie in a) tot de Tweede Sonate van Hindemith. Het meest treffende van dit concert was voor mij het feit, dat op dit orgel Hindemith's Sonate voortreffelijk klonk, Reger's Orgelmis (Kyrië, Gloria en Benedictus) daarentegen minder geëigend. En dat lag heus niet aan de organist, die in Leipzig heeft gestudeerd bij de grote Reger-promotor Karl Straube. Aan zijn voordracht lag het dan ook niet. Reger toont zich hierin sterk afhankelijk van het klankbeeld van Rheinberger, en dat vraagt een inderdaad meer romantisch orgel. Bach's Fantasia en Fuga in g en ook de beide koralen van Wilh. Friedeman Bach zouden voor dit orgel geschreven kunnen zijn. Of zouden we moeten zeggen, dat de oude Nederlandse orgels gebouwd zijn op de klassieke orgelmuziek? Maar dan is het ook waar, dat de moderne Nederlandse orgelcomponisten weer op het goede pad zijn. Het derde concert, met werken van Sweelinck, Bach, Andriessen, de Klerk en Anthon van der Horst, heeft dit nog eens te meer bewezen. Dr. Anth. van der Horst, die dit concert speelde, is een zeer bekwaam organist, en daarom was het bedroevend, dat zijn publiek niet veel groter was. In Zwitserland had hij, volgens de berichten in de Schweizerische Musikzeitung, een zeer grote toeloop. Hier waren nauwelijks 150 man aanwezig, wat zeer jammer was.

Het vierde concert, door Cor Kee, heb ik helaas niet kunnen horen, evenals de volgende. Ik heb er ook geen programma van gekregen.

Er zijn in andere plaatsen ook orgelconcerten gegeven. Er waren er bij, die wél een grote toeloop hadden. Gabriel Verschraegen heeft in Haarlem op het Bavo-orgel gespeeld, en in Roosendaal en Kerkrade. Zijn programma's zijn hem toevertrouwd. Maar in andere kerken wordt al te veel toegegeven aan de wansmaak van het

publiek. De grote belangstelling, die dit soort concerten genieten komt helaas niet ten goede aan de waarachtige orgelmuziek.

Desondanks moeten de organisten die „van goeden wille” en van goeden smaak zijn, volhouden. Laten de officiële eremedailles dan maar gegeven worden aan hardzwemsters en hardloopsters. Laten onze goede organisten zich dan maar inspannen voor een kleine groep die

het waard zijn, zij mogen de overtuiging meedragen, dat zij tenslotte toch zullen winnen. Zij hebben dan de orgelkunst gered voor de eeuwen. Het feit, dat een programma van Sweelinck, Bach, Andriessen, de Klerk en Van der Horst een schone en hechte eenheid vormt, is er het bewijs voor.

Piet VISSER

Amsterdam.

Ommereis doorheen de Kerkrekeningen van West-Vlaanderen

IEPER

In de onuitgegeven kroniek van het Augustijnenklooster te Ieper, geschreven door P. Jacobus Spyliart (1611-1685), staan enkele gegevens over het orgel van de kloosterkerk (1).

Op 4 Maart 1629 kochten de Augustijnen van Ieper voor de som van 700 gulden een orgel voor hun nieuwe kerk, gebouwd ter vervanging van de oude kerk, welke tijdens de godsdiensttroebelen verwoest werd. Vermoedelijk was dit geen nieuw orgel, daar als verkoper kanunnik Nicolaus Rijselinck genoemd wordt (2).

Tot in het jaar 1682 wordt in de genoemde kroniek geen melding meer gemaakt van het orgel. In 1682 voerde meester Jan van Belle, orgelmaker, een belangrijke reparatie aan het orgel uit voor de som van vijf honderd gulden. P. Spyliart heeft het contract overgeschreven in zijn kroniek. De overeenkomst is van belang voor de kennis van dit orgel. Wij laten hier de volledige tekst volgen (3):

« Den onderschreven orgelmaker gheviteert hebbende den orgel vande Eerw. PP. Augustijnen, bevijnt nodich den selven orgel te repareren op de maniere soo volcht.

Alvooren te maecken in de blaesebalghen twee nieuwe playen van wageschot daertoe sullen dienen de oude boimen.

'T secreet te hermaecken, wijnt dichte, met de registers schuyvende sonder deurspraecke ofte voisighnaeme.

'T clavier te repareren ofte wel nieuwe te maecken.

Moet oock ghemaect wesen eene nieuwe moerbuyse, de waelbart te demonteren ende hermaecken alles met coper pinnen.

Oock t'aenhanghsel vande registers te herstellen ende die vaste te doen trecken.

Voorts te maecken de naervolghende registers pijpe werck.

Eerst

Vanture van vier voet.

Bourdon van acht voet.

Cornet van drie pijpen (4).

Octaefve van twee voeten open.

Fluyte van vier voet.

Nazaret.

Tierse.

Forniture van vier pijpen.

Quinte van een voet en half open.

Trompette van 8 voet open, en oock ghecoupeert.

Tot maecken vande selve registers sal mooghen employeren alle de oude pijpen, die connen dienen, ende oock van de oude pijpen stof, nieuwe moghen maecken.

Alle 't gonne voorschreven den onderschreven patenteert alsoo te maecken, alles visite subieert, voor de somme van vijf hondert gulden.

Al het wel bij de onderschrevenen op de selve maniere is gheaccordeert met meest Jan van Belle... (De rest heeft betrekking op de wijze van betalen in drie termijnen). Actum t'Ypre den 27 Maert 1682. » Is getekend door de orgelbouwer Jan van Belle en door enige Augustijnen.

Op 11 November 1683 werd een nieuw akkoord gesloten, omdat het orgel door de regen in verschillende pijpen beschadigd was. Aan de orgelbouwer meester Jan van Belle werd de som van 50 gulden voor de reparatie gegeven. Meester Jan van Belle nam de verplichting op zich het orgel gedurende zijn leven te onderhouden. Na zijn dood zou zijn zoon Guilielmus die taak op zich nemen. Als tegenprestatie lazen de Paters alle Maandagen een H. Mis voor de orgelbouwer (5).

Norb. TEEUWEN

(1) Historia monasteriorum Iprensium sacri Ordinis Eremitarum S. P. Augustini ab anno 1263. Opera F. J. Spyliart Prioris. Handschrift in-folio, bewaard in het kloosterarchief der Augustijnen te Gent.

(2) O. c., p. 19 en 21.

(3) O. c., p. 418-419.

(4) Later belofde de orgelbouwer een cornet te maken van vijf pijpen. Hiervoor werd aan zijn zoon Guilielmus een extra pistool betaald.

(5) O. c., p. 518.

NIEUWPOORT

HET ORGEL IN DE O. L. VROUWKERK

Bij het behandelen van « Figuren uit Vlaanderen Orgelgeschiedenis » (zie passim de vorige jaargangen van „De Schalmei”) werd reeds herhaaldelijk het orgel van Nieuwpoort vermeld. Daar we over geen gegevens beschikken voor de periode na de Franse Omwenteling, noch over oorspronkelijke dispositie-opgaven, hebben we afgezien van ons opzet een geschiedkundige schets van dit orgel op te maken. Echter om geen enkele bouwsteen voor de orgelgeschiedenis te laten verloren gaan, denken we nuttig werk te leveren met hier al de kerkrekeningen-uittrekkels, in verband met het orgel, in extenso te publiceren.

Dit naspeurwerk danken we aan Weleerw. Heer César Denorme, die hierin bereidwillig bijgestaan werd door Dr Desnick; aan beiden be-
tuigen we hier onzen oprechten dank.

1454-55 WILLEM DE BOGHEMAKERE van-
der orghele die staet uvtē doxael be-
taelt, bv der hand van Jan Baert ende
Jan De Hond xxx Lb. p.
De vorts WILLEM vande vorts orghele
gegheven bv der hand van den here
Janne de Ram obr. ende betaelt

1456-57 Wouter de Coste van d'oude orghele te
brekene ende de bard te bestedene up
de vaulte met zinen kindren

1461-62 Jan Kint van dat hv der kercke schul-
dich es vanden houte vander houden
orghele dat stont bachten den oghen
outaer

1462-63 Den vors. LAUWERS (?) van dat hv
heeft ghemaect de blasebalghen vanden
orghele nu voor kersmesse betaelt

vi s p

Item HINGHELE DE BOGHEMA-
KERE van lyme daer de vors. blaes-
balghen mede ghelymt waren betaelt

viii s p

Item Corneellie de scrvnwerckere van-
dat de vors. blasebalghen van den iaere
iii of iiii waeren ghelymt ende vermaect
alse de ratten gheheeten hadde betaelt

xiii s p

1464-65 HINGHELE DE BOGHEMAKERE
van dat hv heeft waeren. binden vors.
jaer lxxv. ghelymt de blasebalghen van-
de orghele (1) Nr 3166

1471-72 Item ghecocht eene belle om te teken
den orghelaere binnen den chore als hv
spelen soude betaelt x s p

Jan van Rome van dat hv heeft ghe-
maect twee nieuwe panden anden wen-
telsteen van d'orghele

Den vors. Jan van dat hy heeft ver-
maect een slot ende ghemaect twee slo-
telen ant vors. slot gaende an de orghele
betaelt iiii s p

De vors. Jan van dat hij heeft verloodt
eenen houden pandt an de orghele daer
de blasebalghen ligghen Nr 3147

1490-91 Eerst Meester JOOS DE BUS orghel-
maeckere vandat hy heeft veraccor-
deert de orghele ende de pypen ver-
maect die quaelke staen ende overghe-
zien t secrete van vors. instrument van
alle ghebreken ende de vors. pypen
nieuw vertint hier voren betaelt lx L. p.
Zegher Galland onder coster vande ker-
cke van blaese de vors. oorghele omme
te accorderen de vors. orghele xii da-
ghen te iiii s p sdaeghs

De weduwe van Jan van Rome van dat
huer viii cnapen hebben vergout vier
pypen vande vors. oorghele ende dan-
der pypen blau ghelazuert

Jan Gheeraert vandat hy heeft ghesne-
de vif nieuwe voykens dienende bene-
den an posityf van d'oorghele.

Item noch by de voors. Joos verlood VI
pande en een blasebalch ande veistere
boven de oorghele

1494-95 Reuben Daneels van twee neuen
ghereeden scaepvellen omme te vermae-
ken de blasebalghen vander grote oor-
ghele voor beeden vellen de zelve be-
taelt xi L p

1497-98 Meester JOOS DE BUS orghelmakere
van by de kerkmeesters gheconsenteert
es een strookin haerynx tjaers voor ton-
derhouden van beede orghele

1499-00 Meester JOOS DE BUUS orghelmaker
es geconsenteert by kerkmeesters iii p
tsjaers dies es hy gehoud tondenhouden
beede die instrumenten van doorghelen
van handwercke de a° xv c betaelt iii p

Nr 3166

1504-05 Meester JOOS DE BUS orghelmaker es
gheconsenteert by de kerkmeesters iiii
p tsjaers dies es hy gehouden tonder-
houd beede instrumenten vande orghe-
len van handwercke Nr 3148

1506-07 ROGIER VAN DER KEERE orghel-
maker van tvermaken vander orghele
van te maken nieuwe blasebalcken ende
van t groot werc en cleene te accorderen
naer tuytwysen vander voorwaerde
comt ende hem betaelt c ii L p

Nr 3167

1511-12 ROEGYER VANDE KEERE van dat
hij een nyeuwe possetyve ghemaect
heeft in de grooten orghele

- CLAEYS GRAPPE orgelaen van een possityfve orghele jeghens hem ghecocht by de kercmeesters voor de somme van xxx vi L p van de welke somme by meester Jan Zeem pbr. als ontfankere vander kercke tander tyden by hem betaelt up de vors. possetyfve xii Lb ende by my Pieter Cranaert xx iii Lp ende betaelt
- 1517-18 ROGIER VANDE KEERE orghelmaker van zeker andweres ghedaen ande groten orghele
- 1524-25 ROGYER VAN DE KEERE orghelmakere vande orghele scoone te maeken ende te veraccordeeren ende eenyghenieuwe pypen ghelevert
Joos Was coster deser kercke van ghewrocht hebben xii daghen omme te blaesen ende te helpen de voornomde Rogyer int accorderen ende tmaeken vande voorn. orghele Nr 3149
- 1534-35 Van twee organisten hier ontboden omme tvisenteeren vande voorn. pocetyve by ordonnancie van de wet
De zelve van neghen waghenscooten omme tverhemelen ende tmaeken vande sate vanden voors. pocetyve Andries voorn. (?) omme tmaken van de zolderinghe vande pocetyve ghewrocht vier daghen Nr 3150
- 1553-54 Meester MIGHIEL LANGHEDUL orghelmakere voor syn pensioen tposeyft thonderhouden
- 1557-58 Item de kerckmeesters hebben ontbo- Mr MICHIEL LANGHEDUL om den groten orghele te doen repareren ende te schauwen ende voor zyn dachhueren ende verteerde costen betaelt
- 1558-59 Meester MICHIEL LANGHEDUL vandat hy den grooten orghel ghemact heeft es per acquyt betaelt
Martin Oorbec (of Verbet) vandat hy twagheschoot ghelevert heeft tot behouf van selve werck
Jan de Raedt zaghere van een wagheschoot ghesacht te hebben om tvoorn. werck
Item als de voorn. Mr MICHIEL twerck annam was verteert xl s p ende my ghelast te betallen
Jan de Myster vandat hy Mr MICHIELE gheholpen heeft de blasebalghen uut en in te doen ende er by laste van kerckmeesters ende acquyt betaelt
- 1561-62 Mr MICHELE LANGHEDUL orghelmakere van zyn pensioen van tposityf tonderhouden ontfanct tsjaers iiiii L. p. Nr 3151
- 1596-98 De gouverneurs vande kercke syn ver- eenst ende veraccordeert met Meester PIETER YSORE orghelmaker tot berghen alsdat hy zal remedieren ende beteren de ghebreken bevonden in het secreteet vande selven orgel deser voorsche. kercke mitsgaders daer in te maeken ende leveren de trompet ende schuifelet voor de somme van hondert guldens te betaelen met thien ponden groote naer de vulcommynghen vande annegenomen wercke ende reesteerende somme drye maenden naer date van diere ende es hier over het eerste payement mitsgaders ses ponden parasys voor wynpenninghe an de sone van den annemer besproken tsame pr ordon- nantie betaelt c xx vi L. x s p.
Noch voor de moyennesse ende vacacie vande voorsch. Meester PIETER int maecken ende stellen vande voors. or- gel es toegeleght ende pr ordonnancie betaelt xix L. x s. p.
Anths Bisschop smit ende slotemaecker van ghelevert thebben aen de voors. orghel nieuwe registers ende andere y- serwerck es pr acquyt betaelt xx L. xviii s. p. Nr 3152
- 1616-17 Arnout Anthûs van ghelevert thebben drie huyden weghende lx pont ten ad- venante van xx s. p. tpont dienende tot maecken vande drie nieuwe blase- balcks vanden orghel es met xx s. p. van naven pr ord. ende acquyt van Xiiii april 1617 betaelt
Pr de Vadder leertaouer vande zelve huuden ghereet thebben es pr. ordonn. ende acquyt de 29 april 1617 betaelt
Anths Verbeke schrinewercker van ghelevert thebben alle thoutwerck die- nende voor de voorsch. blasebalcks Nr 3153
- 1625-26 NICLAYS LE MERRE van vermaect thebben de orghel deser kercke liii L. p.
- 1635-36 JAQUES MAESEMAN over tvermae- cken vande blasebalcks vande orghel
JAN GRIMYCK over het vermaecken en repareeren vande orghel Nr 3154
- 1669-70 Aen Mr JAN VAN BELLE over het repareeren vande orghel betaelt twee deelen van drie van twaelf ponden grooten boven een pattecon voor syn dienaere, danof tander derde de stede heeft betaelt par acquyt I c L. xvi s p Nr 3155
- 1694-95 Item betaelt aen Mynheer VAN BEL- LE orghelmaecker over ghewrocht te hebben aen de selve Nr 3156

1714-15 Betaelt THEODOOR DE LANGHE
over reparatie aen orghel als par speci-
ficatie orde ende quytantie xix L. iii s p
Nr 3158

1733-34 JOH. DE GRUYTTER over tverma-
ken de blaesbalcken vanden orghel

Nr 3159

1734 Conditien de gone ick onderschreven
aen myn Edelheren BB. ende schepe-
nen midsgaders kkmrs der stede ende
port van Nieupoort ben versoekende
als volgt:

Ten eerste (indien ick de restauratie
van orgel der kke van stad ben aen-
nemende) dat u my tuwer coste ver-
leenen inde voorts. kke een afgesloten
plaetse alwaer ick de pypen uyt de
voors. orgel sal connen legghen sonder
datter iemandt anders aen sal commen
als ick alleen ten opsichte den hock-
sael te cleen is.

Ten tweede so haest ick in het werck
sal gaen dat my overgelevert sal wor-
den den sloter vander hocksael en orgel
denwelcken ick sal moghen behouden
tot dat het werck sal overghenomen
syn.

Ten derden dat dheeren besteeders my
sullen besorghen thunner coste een
blaeser tot het werck voltrocken sal
syn

Ten vierde dat ick de voorschr. orgel
sal mogen stellen naer myn reparatie
ghelyck ick altvt ghewoon ben geweest
Ten vyfden indien het werck niet over-
genomen en wort so haest het voltro-
cken is twelck ick tydelick sal waer-
schouwen, dat myn daghueren sullen
betaelt worden van my verbeten (ver-
beiden) ten advenante van een pont gr.
wisselgelt sdaegs

De onderschreven hebbende ghevisi-
teert den orghele van dese prochie-
kercke ende waeraen is komen te man-
queere dat het secreet ondicht is, dat
ontrent de helft van de pypen discoort
syn somighe niet en spreken, als ook
datter aen de blaesbalcken ende wint
b oock iet manqueert en niet
dicht en syn, ende voorts alle de pypen
moeten uytghenomen ende ghesuvvert
worden voor het repareren van al het-

welcke in de generalycke al het gone
voorders aenden orghele soude konnen
manckeeren den onderschreven preten-
deert de somme van 20 pont groote
courant op de conditien hier achter-
staende

Nieupoort den 16 January 1734

Hendrickus Deschuer

Nr 3186

1743-44 Betaelt aen JOSEPH DE RYCKERE
orghelmaeckere over het herstellen ende
hooghementeeeren den orghel van de
kercke par accoorde danaf svnde a

MC L. p.

1744-45 Betaelt aen PIETER DE RYKERE
orghelmaecker over het uyt en insetten
den orghel deser kercke par ord. & acq.

1752-53 Gerestitueert aen den pastor soo veele
hy betaelt heeft tot brugghe over leve-
rynge een nieuwe blaesebolche tot den
orgel par acq.

1c xxxvi L. p.

Nr 3160

1753-54 Item aen Sr A I BERGER orgelmae-
cker tot Brugghe over het vermaecken
den orghel en syn verschot van mond-
kosten volgens de gemaecte conventie
en syn acqt II c xxxvi L. p. Nr 3161

A. DESCHREVEL

(1) De aangeduide nummers verwijzen naar Oud Ar-
chief Nieupoort.

★

BRUGGE

Er werden ons enkele gegevens gestuurd die
over sommige orgelbouwers verbeteringen aan-
voeren of tot nog toe ongekend waren.

« De Schalmei » IV Jg. Nr 1: Joris de bus
werkte in St-Jacobs niet tot 1523 maar komt
voor jaarlijks onderhoud in de kerkrekeningen
voor tot en met 1530.

« De Schalmei » IV Jg. Nr 4: Nog een onbe-
kend iets op het actief van Mr. Jan Waghers
„over een nieuwe pype by hem ghemaect inden
orghele ende andere pypene verheghent ende
twerck gheaccordeert”. Hij komt slechts één-
maal voor nl. in 1550.

Rog. DERUWE

Terugslag in de Orgelmuziek

Het is moeilijk te ontveinzen, dat de belangstelling voor het orgel minder wordt. Ze is nog aanwezig bij de organisten zelf; zij houden van hun instrument en hun liefde voor hun orgel is soms bijna een beroepsziekte geworden.

De belangstelling voor het orgel bestaat ook in hun allernaaste omgeving van leerlingen, vrienden en huisgenoten, voor zo ver die niet beu zijn geworden van al dat gepraat over het orgel.

Deze belangstelling in tweede graad is minder dan de belangstelling in de eerste graad van de organisten zelf, omdat het hier een gradueel verschil van actieve en passieve beoefening betreft.

De derde graad der belangstelling is bij het grote publiek; het is inderdaad een derde graad van belangstelling. Het is het publiek, dat zelf niet orgelspeelt, dat geen vrienden-organisten heeft, kortom het is het publiek, dat getrokken moet worden naar een orgelconcert vanwege de beroemdheid van de naam van de concertgever, of vanwege de aantrekkelijkheid van het programma, ook wel vanwege de omvang van het orgel. Hoe groter het orgel, hoe groter in aantal de bezoekers. En als de concertgever dan maar eens een enkele keer „vol werk” laat horen, welnu dan zal dit hogelijk worden gewaardeerd.

Gedurende de bezettingstijd was de belangstelling voor orgelconcerten zéér groot. Men zocht verzet van zinnen in iets anders en daartoe boden de orgelconcerten een welkome aanleiding. Bovendien het gaf velen een gevoel van rust in een kerkgebouw naar bezadigde muziek te luisteren.

Na de bevrijding heeft die belangstelling even voortgeduurd, doch hiermede is het gedaan. De kerken waar orgelconcerten worden gegeven, zijn nu weer gedeeltelijk gevuld en zelfs de meest beroemde organisten en de meest aantrekkelijke programma's — desnoods op de smaak van het „grote” publiek ingesteld — zijn niet attractief genoeg!

Dit is in de grond van de zaak ontstellend!

Men kan de oorzaak zoeken in de moeilijke tijdsomstandigheden en in de onrust voor de toekomst, waardoor veler lust tot culturele belangstelling is afgenomen, maar dit is slechts een gedeeltelijke oorzaak.

Een ander gedeelte van de oorzaak ligt bij de organisten zelf, die in hun orgel een eigen wereld zien, waar zij dictatoriaal optreden. Zij regeren het instrument en laten het alles doen, naar hun wil, en ook het publiek moet evenzeer gehoor-

zamen aan zijn wil en zijn wensen.

De orgelbank is een gevaarlijke plaats. Geïsoleerd van alles doet de organist zijn werk; na zijn taak heeft hij slechts contact met een deel van zijn auditorium. De organist moet er voor waken in de gemeenschap te blijven staan.

Het is dan ook te begrijpen, dat organisten dikwijls buiten hun instrument, een tweede muzikale bezigheid zoeken. Ze worden dirigent van zangkoren of ze dirigeren orkesten, soms ook treden zij naar voren als bespelers van andere instrumenten, maar zij die dit doen, weten, dat het orgel alléén, hun blik beperkt houdt!

Dit thema behandelde ik reeds eerder, zij het in andere zin. Dat ik dit thema opnieuw ter hand neem, is om nog eens feller de zaak te belichten, waarbij ik een algehele verandering noodzakelijkheid acht.

We waren zo uitnemend op weg. Het oude drabbige spel, waarbij een fuga niet te onderscheiden viel, heeft plaats gemaakt voor mooi transparant werk, zodat het een lust is geworden naar zulk spel te luisteren.

Het orgelspel is niet meer romantisch „interpretiert”, het is exact, objectief, met speelse zin!

Ik wil niet zeggen, dat het spel van iedere organist zo is. Er lopen nog tientallen rond, die hierover nog niet eens hebben nagedacht. Maar onder de toonaangevende organisten is de nieuwe stijl van spelen bezit geworden. Zij realiseren zich de constructie van een werk en zij bepalen daarnaar hun registratie; een componist onder hun handen, krijgt een voorbereide studie. Ze is niet alleen de impuls van het hart, maar ook de zaak van muzikaal verstand!

Wat is het een vreugde op deze manier organist te zijn en wat zou het een dubbel vreugde zijn, indien het publiek het op gelijke wijze ontving. Ik wil evenwel geen muzikaal Utopia bouwen, doch een reële gedachte lanceren voor een gezonde orgelcultuur.

Het zal goed zijn bovengeschetste stijlgroenden voor het orgelspel vast te houden. Het lijkt mij, dat we hiermede uitnemend aansluiten op het tijdperk der coloristen, toen het orgelspel uitging van het vocale, daarboven uitsteeg tot een eigen stijl te scheppen, die tvnisch orgelstisch is geworden. Het coloreren heeft het uitgesproken „spel-element” boven het melodische groeiende. Er zijn excessen gekomen, zoals alles in excessen kan uitlopen, maar het orgel heeft in die laat-middeleeuwse tijd zijn karakter gekregen.

Ik zou hierop kunnen voortbouwen, doch het zou te uitvoerig worden en geïnteresseerden kunnen mijn bijdrage „Het orgel in de muzikale stijlontwikkeling” in het „Handboek van de Organist” lezen. Hierin heb ik dit gegeven breed uitgewerkt, om tenslotte terecht te komen op de periode der 19e eeuw, toen het romantiseringsproces ook het orgel aantastte en tot vele kwade zaken heeft verleid.

Het orgel, volkomen ontgroeid aan het vocale element der middeleeuwen, liet zich nu binden in het orkestrale, d.w.z. voornamelijk in klanknavolging en daarop aansluitend in compositiestijl.

Dit is weer voorbij. Er is een orgel-renaissance aangebroken, die wij naar aesthetisch beginsel overwonnen achten, maar waarvan we toch nog de na-sleep ondervinden.

Misschie ligt die na-sleep nog het zwaarst in het technisch bouw-beginsel van het orgel.

Met opzet laat ik in deze beschouwing het geestelijk-culturele element achterwege, om het een volgende keer te kunnen behandelen, maar voor deze keer wil ik nadrukkelijk blijven staan bij de verdeeldheid omtrent de technische bouw van het orgel.

De strijd mechanisch-pneumatisch-electrisch is niet gering en ik acht ze in menig opzicht funest.

Het is een zaak, waarvoor het publiek geen interesse heeft en er zich dus niet mee inlaat, zolang het geen schandaaltje wordt.

Maar deze technische verdeeldheid is een bedenkelijke achtergrond voor de orgelspel-cultuur.

Het is voor een niet organistisch-georiënteerd publiek een complete warwinkel. Het moet wegwijzen worden in orgelstijlen, in speeltechnieken, in orgel-constructies, om dan eindelijk eerst iets van het orgel te kunnen verstaan.

Over een orgel te X is veel te doen. Adviseerende personen en commissies laten zich ermee in en geven tegenstrijdige rapporten, de orgelbouwer voor de realiteit van bouw of restauratie geplaatst, beroept zich op het mogelijke en weigert het ónmogelijke uit te voeren. Maar in die tijd ligt het orgel ongebruikt, onbespeeld en ongehoord.

Over een orgel in Y is men het eens, dat een mechanisch orgel moet worden gebouwd, doch de orgelbouwer stelt dan zijn eisen ten aanzien van de verwarming, waaraan niet kan worden voldaan en het orgel, naar mechanisch bouwprincipe deugt niet.

Over een orgel in Z wordt veel geroemd, want het komt niet uit Nederland. Al de orgelbouwers in ons vaderland weten er niets van af, zij kunnen geen orgel bouwen, we moeten deviezen zien te krijgen om orgels te kopen in

een ander land. Men vulle zelf de naam maar in, die men geschikt acht.

Dit alles is onjuist. We kunnen de belangstelling voor alles uit het prijzen, doch doe dit niet in vacantiestemming.

Als we in Frankrijk verkeren bewonderen we de tintelende en levendige geest, doch we genieten daarvan alleen gedurende onze vakantie. Maar als we er zouden moeten wonen, dan zou het weinig georganiseerde bezwaren opleveren.

Tijdens vakantie-dagen in Engeland, hebben we respect voor de gedisciplineerde orde van het publiek, dat zonder morren in de distributierij staat. Maar als U volgende week Uw sigaar of sigaret op de bon moet halen, dan is het uit met Uw zin voor discipline.

Het is dus allereerst van belang, dat we ons ook ten aanzien van orgelbouw bezinnen op datgene wat in ons e i g e n land gebeurt.

Daar is dan de kwestie van mechanisch-pneumatisch-electrisch!

Het is er wonderlijk mee gesteld. Het mechanisch orgel geeft de mogelijkheid van een persoonlijk aanslag! De voorstanders van het mechanische orgel verlangen dus een individuele-romantische expressie in hun spel te leggen. De muziek uit de tijd der mechanische orgels is nog vrij van romantiek, maar gelet op de structuur van het orgel, zou er wel plaats zijn geweest voor een individueel-romantische interpretatie. Toch spreekt men over de orgelmuziek van vóór de romantische periode der 19e eeuw, als zijnde objectief.

Er ligt hier dus een tegenstelling: men wil objectieve muziek subjectivistisch vertolken! Ik haast mij om te schrijven, dat ik die muziek niet zó objectief zie en ik acht de subjectiviteit van de aanslag van het mechanisch orgel niet zó subjectief.

Maar er ligt een aardige tegenstelling voor een spitse gedachtenwisseling.

Nu komt de nieuwe tijd, pneumatisch en electrisch: als men naar een toets kijkt, is hij al neergedrukt. Er is geen mogelijkheid hierin persoonlijkheid te leggen!

Ik vraag mij wel eens af, of dit wel zo noodzakelijk is. In de kerk, tijdens de eredienst, is dat individualistische zeker niet op zijn plaats. De organist is slechts dienaar en deel der gemeenschap.

Dus we zouden zeggen, dat het moderne orgel een objectief instrument is, passend in de zake-lijkheid van deze tijd.

Dit schijnt toch niet te bevallen. Het is mij nog niet duidelijk waarom niet! Als een organist een compositie speelt, heeft hij zich allereerst te houden aan de componist; hij mag zichzelf niet vóór hem schuiven. Waartoe is dan een individuele expressie in het neerdrücken der toet-

sen nodig; zijn er dan geen andere middelen om het persoonlijk tot uitdrukking te brengen?

Ik stel deze vragen, waarop ikzelf wel een antwoord zou kunnen geven, doch ik zou die graag vernemen van de lezers, opdat de gehele lezerskring aan deze gedachten-wisseling kan deelnemen.

De Redactie zal dit ongetwijfeld in het welvoegelijke leiden, opdat worde voorkomen, dat men elkaar onvriendelijkheden naar het hoofd slingert.

Dit leidt tot het destructieve en we dienen dit te ondervangen.

Meningsverschillen zijn te waarderen. Orgeladviseur A kan dwepen met orgelbouwer B; C met D en E met F. Er kan beweerd worden dat in de lage landen geen orgelbouwer is, die een orgel kan bouwen. Het lijkt mij alles overdeven.

Mij lijkt dat er iets moet komen, dat past in deze tijd, d.w.z. naar de eisen der technische perfectionering, maar aansluit op het karakter van weleer.

Ik zou als vraag kunnen formuleren: Is men met het pneumatisch-electrische te ver gaan;

heeft men daarmee het karakteristieke van het mechanische ondergraven?

Is het mogelijk dat er technisch een tussenweg is te vinden?

Het moet toch mogelijk zijn, een bevredigende oplossing te vinden en daarmee bedoel ik geenszins, dat we het moeten zoeken in Unit of in het electrisch-magnetische, maar dat we het orgel moeten laten in het karakteristieke van het instrument.

Deze vraag verlangt beantwoording, ook al kan daarmee de vraag niet worden opgelost! De lijnen van de strijd kunnen daarmee duidelijker worden getrokken en niet verward raken in persoonlijke gevoeligheden van een organist of van een orgelbouwer.

Moge de orgelbouwers hun opinie kenbaar maken en dat deze zich moge paren aan de gedachtenwisseling van de organisten. Op deze wijze kunnen we tot een vergelijk komen en samenwerken ten dienste van het werk van onze orgelbouwers en van onze organisten.

G. VAN RAVENZWAAIJ

Waarom een goed bezet Pedaal ?

Betreffende: Vraag in naam der redactie op bladzijde 84 (Jrg. 49).

Voor ik deze vraag beantwoord, zou ik de lezer willen verzoeken bij oude cultuurinstrumenten de ontwikkeling der pedaal-dispositie na te gaan. Liever niet bij een Cavaillé-Coll orgel, daar dit type niet ten volle aan het begrip „orgel” beantwoordt. Bij de grootste orgelbouwer van alle tijden, Arp Schnitger, met zijn hele orgelbouwersdynastie, is men zeker verrast, als men ziet, hoe die tijd over pedaaldisposities dacht. Het pedaal van deze meester bezit in vergelijking met de overige klavieren meestal het grootste stemmenaantal. Vooral hield hij rekening met de volledige opbouw van prestanten (+mixtuur +scherp) in het pedaal, evenals met bezetting met tongenstemmen 16' - 8' - 4' - 2'. Dit bewijst dus, dat Schnitger juist heel bijzondere aandacht schonk aan het pedaalwerk.

Waarom...?

Eenvoudigweg, omdat het pedaal de veelzijdigste en belangrijkste taak ten deel valt, nl. het spelen van een duidelijke contrapunt en van een tekenend Cantus Firmus. Dat wij tegenwoordig niet meer in staat zijn deze zó te spelen en bijgevolg ook geen goed uitgebouwde pedaalwerken bezitten noch nodig hebben, ligt alleen aan ons en aan onze bedorven smaak. Schrijver dezes heeft veel woorden en uiteenzettingen nodig gehad om de zo noodzakelijke 4' in het pedaal aannemelijk te maken. De fout ligt hier niet bij de orgelbouwers, veeleer bij degenen, die een orgel laten bouwen. Iedere orgelbouwer immers is geneigd wens te ontmoet te komen...

Wie de gelegenheid heeft eens naar Groningen en Friesland te gaan moet in deze provincies eens naar de mooie oude orgels kijken, die nu nog in zeer goede staat zijn. Daarna vraagt men zich af, wat de 20^e eeuw op het gebied der orgelbouw presteert...

P. B. KAESER

Nieuws over C. Franck

Nieuwe
Biographieën

en archivarische
Vondsten

II.

De Duitsers, die zich bijzonder ijverig hadden getoond om tegelijk met het gebied van Eupen-malmedy ook nog Moresnet te annexeren, hadden dus eveneens Franck in het Germaans Walhalla opgenomen.

Voorzichtigheidshalve hadden zij alle archieven in de omtrek — die in Luik, uit vrees voor bombardementen in brandkasten waren opgeborgen — meegenomen achter de Siegfriedlinie. Ze moeten ergens in het Zwarte Woud begraven liggen te midden der schimmen...

Maar men liep de grafstenen achteloos voorbij die in de muur rondom de begraafplaats van Gemmenich zijn ingemetseld en, ofschoon door planten en heesters overschaduwd, toch in duidelijk Nederlands de namen der familie Franck onthullen.

Ook reikte het oog der Gestapo niet tot de kelders waarin de kerkelijke archieven waren verborgen. Een dier geschriften kwam ons onder ogen bij onderzoekingen ter plaatse. Met zeer welwillende toestemming van de huidige Pastoor te Gemmenich zijn we in de gelegenheid juist omtrent het taalgebruik daar ter plaatse in vorige eeuwen, nog een voorbeeld te

reproducieren. **Het betreft de afrekening aan de toenmalige pastoor van Gemmenich Leonardus Franck, van Joannes Dobbelsstein de meir** (burgemeester) **van deze plaats.** Het boekje is van een cederhouten omslag voorzien en uit geschept oud-Hollands papier samengesteld. Het bevat in hoofdzaak eenvoudige schuldbekentenissen of afrekeningen van de pastoors van Gemmenich vanaf 1722 tot eind achttiende eeuw.

Bovendien — en dit is zeer typerend — bevat het boekje aan het eind een verklarende woordenlijst van wat wij noemen „stadhuiswoorden” met daarachter het zuiver Nederlands synoniem.

En met deze documentatie, besluiten wij voorlopig het kapittel Franck der muziekhistorie, ook al koesteren wij ons geen illusie dat Franck's Nederlandschap nu algemeen zal worden erkend.

Marius MONNIKENDAM

Wij kunnen hierbij de reproductie van het genoemd document niet publiceren daar het cliché in gebruik is in een andere uitgave en niet tijdig kon vrij komen. (N.v.d.R.)

Boekbespreking

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. — Algemene Muziek-Encyclopædie. 5 à 6 delen. Met medewerking van specialisten op alle gebieden der Muziek in binnen- en buitenland, uitgegeven door Prof. Dr. Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel en Bazel. 1ste aflevering : Aa-Ak. (Prijs : Zw. fr. 11,50.)

De eerste aflevering van dit grote Duitse muzieklexicon, dat reeds jaren geleden werd voorbereid, is verschenen. Het werk wijkt in zoverre van de bestaande lexica af, dat niet elk trefwoord afzonderlijk een klein artikel krijgt, maar het heeft een meer encyclopædisch karakter, doordat de bijeenbehorende trefwoorden in grotere artikelen zijn verwerkt. Het bezwaar dat deze trefwoorden niet in alfabetische volgorde zijn opgenomen, wordt ondervangen, doordat in de laatste band een volledige alfabetische trefwoordenlijst wordt opgenomen, die naar de pagina verwijst, waar deze in het groter verband voorkomen.

Wanneer het werk gereed zal zijn, heeft men hierin een uitgebreid handboek voor de geschiedenis en de theorie der muziek in de meest uitgebreide zin.

Deze eerste aflevering van 112 pagina's bevat 56 artikelen, die oorspronkelijk en objectief geschreven zijn met gebruikmaking van de beste bronnen. Met aandacht lezen wij o.a. het artikel van Th. B. Rehmann over de stad Aken. In vijf bladzijden geeft hij de betekenis van Aken in de muziekgeschiedenis, waarbij hij niet de gangbare meningen uit de handboeken compileert, maar uit de voorhanden literatuur een levendig beeld tekent van wat een stad in de loop der eeuwen voor de muziek heeft betekend. Dat hij daarbij de grote Muziekgeschiedenis der Middeleeuwen van Smits van Waesberghe verwerkte, pleit voor zijn oorspronkelijkheid. De uitgebreide literatuurlijst aan het slot is voor de belangstellende in de historie van Aken's muziek een waardevolle handleiding.

De voordelen van de samenstelling dezer encyclopædie komen het best uit in het artikel : Abbreviaturen. Vergenoegt men zich in andere lexica met de vertaling van dit woord zonder meer en wordt daar elke afkorting onder de eigen letter behandeld, hier zijn alle afkortingen in één groot geheel opgenomen en systematisch behandeld. Voor de middeleeuwse afkortingen — vooral voor die van de (ioutief benaamde) Romanus-letters van Sint Gallen — is het jammer, dat de bewerker het tweede deel van de hoger genoemde Muziekgesch. d. Middeleeuwen niet heeft kunnen raadplegen.

Het artikel « Abendmusik », brengt ons naar den Lübecker Organist Buxtehude. Wij lezen er de geschiedenis en de betekenis van zijn Abendmusiken zeer uitvoerig, ook die van zijn navolgers.

Het werk is voornamelijk uitgegeven in een royaal formaat en op uitstekend papier. Deze eerste aflevering bevat tal van illustraties in de tekst maar ook een aantal op kunstdrukpapier, w.o. een foto van een fragment van het orgel in de Lübeckse Maria-kerk en enkele schetsen van oude orgels in de Dom te Aken.

Wanneer uitgever en redactie er in slagen — en dat hopen wij van harte — om dit grote werk binnen niet al te lange tijd te voltooien, dan bezitten wij hierin een der uitnemendste handboeken voor de geschiedenis onzer muziek, waaronder onze orgels — daar staat het Bärenreiter-Verlag met zijn orgeluitgaven van verleden en heden borg voor! — niet te kort zullen komen. P.V.

JOS. DE KLERK : Uit de Schatkamer der Oud-Nederlandse Polyphonie. I. — Hilversum, 1949. Intern. Muziek-

uitgeverij « Harmonia », 96 blz. m. 7 volledig uitgewerkte muziekvoorbeelden.

Indien het aan iemand was toevertrouwd, om deze oud-Nederlandse polyphonische werken uit te geven, dan toch zeker aan Jos de Klerk, de man die als koordirigent reeds jaren geleden zijn sporen heeft verdiend. Stond toch zijn kerkkoor in Haarlem wijd en zijd bekend om de voortreffelijke uitvoeringen. Eindelijk is hij er toe gekomen, om een aantal dezer werken te bespreken en toe te lichten, aanvankelijk in het maandblad Koor- en Kunstleven, en nu gebundeld in een handig boekje.

Hij bewerkte deze oude schatten voor de praktijk van de gemiddelde gemengde koren, die — naar hem op concoursen gebleken was — heus niet voor moeilijkheden uit de weg gaan. In dit eerste bundeltje werden opgenomen Ave Regina van Dufay, O Rosegaert van Josquin, Tmeisken was ienck van Isaac, Linken van Beveren van een onbekende, Ach hoe klopt mijn hart van Japart, Mijn hert heeft altijd verlanghen van Pierre de la Rue en La Tortorella van Obrecht.

Wie zich de geest onzer oude Nederlandse Meesters — waarvan Flor Peeters ~~de~~ prachtige boeken vol van heeft uitgegeven — wil eigen maken, moet zeker deze uitgave bestuderen. P.V.

ARNOLD DOLMETSCH : The interpretation of the Music of the XVII and XVIII centuries. — Londen, Novello, 493 blz.

Oude muziek speelt men niet zonder meer op de juiste, door de componist bedoelde wijze. Daarvoor is de optekening in die tijd te onvoldoende geweest. Tempo, rhythme, versieringen en de niet volledig uitgeschreven begeleiding met generale bas maakten een juiste interpretatie zeer moeilijk. Arnold Dolmetsch — en na hem zijn zoon Carl — hebben deze problemen in een langjarige studie aan de praktijk getoetst. Zij zijn uitgegaan van de stijl van het werk, die een weerklank was van stijl van de tijd en de omgeving. Bij de verschillende componisten van Engeland, Frankrijk, Italië en Duitsland hebben zij de verschillende werken bestudeerd om daarin de uitdrukkingswijze te vinden die de componist had bedoeld. Het resultaat is overtuigend en we zouden willen, dat dit werk voor de hogere muziekstudies verplichtend werd gesteld. Het is voor een goede voordracht van de oude muziek volstrekt onontbeerlijk. P.V.

CHARLES VAN DEN BORREN: The Sources of Keyboard Music in England. — Vert. d. J. E. Matthew. Londen, Novello.

In de serie Handbooks for Musicians verscheen een herdruk van dit zeer voortreffelijke boek van Prof. v. d. Borren. Het geeft ons een diep inzicht in de oorsprong onzer klaviermuziek, waarvan ook het orgel heeft geprofiteerd. Het behandelt uitvoerig de muzikale vormen en stijlen en licht deze toe met vele muziekvoorbeelden. Voor de studie van Vader Bach is dit boek onmisbaar. P.V.

BERTHA VON ESSEN: Bouw en Geschiedenis van het Klavier. — Tweede druk. Rotterdam, 1948, Brusse.

Van dit helder geschreven en keurig verluchte boek verscheen onlangs de tweede druk. Het behandelt achtereenvolgens : het Clavicord, het Clavecimbel en de pianoforte. Deze instrumenten hebben een gestadige groei doorgemaakt en de opeenvolgende verbeteringen en uitbreidingen en veranderingen hebben alle hun weerslag

gehad op de muziek. Het boek is tot op onze dagen bij-
gewerkt en behandelt naast de bijzondere klavieren
(Janko-, Rundbogen-, Clutsam-, Mangeot-, Hans-, Moor-,
Virgil- en Vierteltou-klavier) ook de nieuwste vorderin-
gen van de Nederlandse Pianobouw, o.a. de Rippen-in-
strumenten. Een bronnenlijst maakt het werk ook waar-
devol voor verdere studie. P.V.

HANS NEUPERT : Das Klavichord. — Kassel, Bären-
reiter-Verlag. 70 blz.

Het Klavichord werd vroeger algemeen hoog geschat,
omdat de speler een fijngevoelige aanslag nodig had, om
de muziek voor dit instrument op de juiste wijze voor te
dragen. Maar tevens verhoogde het de gevoeligheid der
handen.

In dit werkje geeft Neupert, bouwer van vele zeer
schone klavichords en clavecymbels, een duidelijk over-
zicht van het ontstaan en de bouw van het klavichord.
Voor wie in de gelegenheid is, zulk een instrument te
gaan bespelen, is dit boekje een uitnemende handleiding.
Om Bach te verstaan zal het ook de orgelstudent goede
diensten bewijzen. P.V.

KARL VÖTTERLE : Haus unterm Stern. — Bärenreiter-
Verlag, Kassel, Niet in de handel. 60 blz.

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Bären-
reiter-Verlag te Kassel vertelt de stichter en leider
dezer uitgeverij een en ander van het ontstaan en de
groei, de verwoesting door de oorlog en de heroprichting.
Het is hartelijk verteld door een man, die wist wat hij
wilde en die de muziekwereld met een groot getal van de
beste werken heeft verrijkt. Zijn de Bärenreiter-uitgaven
voor orgel niet te denken zonder de « Orgelbewegung »,
de Orgelbewegung had het nooit kunnen stellen zonder
een uitgeverij die het waagde om goede muziek en lite-
ratuur op de markt te brengen, zonder dat er vooraf
« vraag » naar was. Al zag de scherpziende en fijnvoelen-
de Vötterle die vraag vooruit. Maar het waagstuk was er
niet minder riskant om. Dat hij het waagstuk heeft ge-
wonnen — hoe, leest ge in dit boekje — is ons organis-
ten ten voordele.

**WILLIBALD GURLITT : Johann Sebastian Bach, der
Meister und sein Werk.** — 3de druk, Kassel-Bazel, Bären-
reiter-Verlag. 116 blz.

In drie afdelingen, zijn thuis, zijn geloofswereld en zijn
beroeps-omgeving, behandelt schr. Vader Bach in zijn
wisselende betrekkingen. Hij doet dat uiteraard kort,
maar nergens oppervlakkig. Voor een eerste kennisma-
king met Bach is dit een zeer geschikt werkje. P.V.

ORGELLITERATUUR

S. SCHUITEMA : Oude Meesters. — Derde aflevering
Harmonia-uitgave.

Het derde deel van die buitengewoon praktische en
met zorg samengestelde « Oude Meesters » heeft een

groot succes, daaraan kan geen ogenblik getwijfeld wor-
den. In de vorige nummers van dit blad werden meerde-
re artikels gepubliceerd waarin de verregaande negligen-
tie, de slordigheid in de keuze van de stukken, en... de
zeer slechte smaak van veel organisten (niet slechts in
de dorpskerken) zonder doekjes om, aan de kaak gesteld
werden. Er is jammer genoeg daarover nog heel wat te
zeggen. Uitgaven als deze echter, zijn daartegen de beste
remedie. Zij geven ons een keure van gemakkelijke ern-
stige (zonder pedaal) stukjes van Mozart, Sweelinck,
Telemann, Van Noordt, Pachelbel, Krebs, Simon, Buxte-
hude, die allen zeer goed bruikbaar zijn in de kerkdien-
sten. Wij durven verhoppen dat de samensteller in moge-
lijke volgende uitgaven zeer streng zal blijven in de keuze
van de werken, daar meerdere uitgaven verloren lopen
in ongewenste overschrijvingen. Zeer aanbevolen.

Harmonia-uitgave, Hilversum : 3,25 G.

ROBIN MILFORD : Harvest Meditation. — Nr. 2. Ox-
ford University Press, London.

Wij bespraken reeds het Nr 1 dezer uitgave in dit
tijdschrift. Over dit Nr. 2 zouden wij ongeveer dezelfde
woorden kunnen zeggen: een meditatie in improvisatie-
stijl, nogal modern tamelijk moeilijk, ook van interpre-
tatie, doch zeer effect-vol en niet banaal, wat een bijzon-
der goede noot is. Milford heeft naast zijn zeer moderne
opvattingen die echter te smaken blijven, een oude kleur,
een oude techniek zelfs (b.v. Poco lento) die zeer goed
aandoet en in niets de eenvormigheid van het werk
schaadt. Wij zijn benieuwd wanneer onze concertanten
eens iets zullen willen uitvoeren van vreemde meesters
buiten het oude sleurprogramma!

**ROBIN MILFORD: Two Pieces. Gavotte and Minuet +
Musette. Arranged for Organ by Ronald Dussek.**

Prettige werken, middelbare moeilijkheidsgraad, zeer
geschikt voor tussennummer bij een orgelrecital. On-
danks de overschrijving toch goed organistiek geschre-
ven. Aanbevolen.

LEIF KAYSER: In dulci júbilo, op. 14. Uitgave Skandi-
navisk Musikforlag Kobenhavn.

Hier voor ons ligt een niet banaal en niet gewoon
werk. Dit zouden we daarom reeds aanbevelen, omdat er
genoeg geschreven wordt dat niet uit de schoenen onzer
voorvaders wegkan. Doch het ware daarom niet een
aanwinst. Deze variaties zijn niet alleen een aanwinst,
ze zijn een niet te onderschatten monument in de orgel-
literatuur. We durven er speciaal de aandacht op trek-
ken. Leif Kayser schrijft voor zover wij reeds werken
van hem onder de ogen kregen, blijvende orgelmuziek in
een eigen stijl, gedurfd, kloek, geïnspireerd. Wij verho-
pen stellig dat Vlaanderen Leif Kayser zal willen ont-
dekken. Ten andere we komen er op terug over korte
tijd. Zeer aanbevolen.

Criticus.

mixturen

Op aanvraag van meerdere lezers geven wij hier de authentieke tekst in verband met de vroegere nota over hetzelfde onderwerp. (N.v.d.R.).

THE AMERICAN ORGANIST

Sept. 1948 (31-9) p. 273

ELECTRONIC IMITATION THOROUGHLY TRIED

A report by E. J. Quinby

The classic example of all time is the experience of John Hays Hammond, Jr., who had the inspiration to develop a synthetic instrument by electronic means. He surrounded himself with the best electronic engineering talent available, and with unlimited funds at his disposal, built a pretentious experimental laboratory and spent several years in the effort to produce an instrument which would be comparable to an organ—but without pipes. The monstrosity grew and grew.

At the end of this period of intensive effort Mr. Hammond decided that if it were at all possible to actually make the illusion complete, the resultant electronic mechanism would be so mammoth, so complex, so expensive, and so unstable; and would require so many competent specialists to keep it in a fair state of repair and adjustment, that it would be absurd. He was forced to the conclusion that one might as well build an honest organ in the first place and take advantage of its comparative simplicity, reliability and versatility.

Having arrived at that logical conclusion the hard way, after exhausting the available research and development facilities of the age, he turned to with a will to build an organ. And the result is one of the finest, most elaborate organs in existence. My hat is off to John Hays Hammond, Jr., one of the most outstanding electric, electronic, radio, remote-control inventors of our time. He does not say that a synthetic approach to the organ can not be accomplished; but he has demonstrated that, unless you want to sacrifice tonal quality and economy, it is more sensible to build a genuine organ. And he's a member of the board of directors of the Radio Corporation of America.

(This report as it stands here was submitted to Mr. Hammond and has his approval for publication. The 4-134 organ built by Mr. Hammond for his Hammond Museum, Gloucester, Mass., will be found in September 1946. T.A.O.)

• De Amsterdamse organist Hessel de Vries vierde op 1 Juli j.l. zijn vijftigjarig jubilé als titularis van de Nederl. Hervormde Muiderkerk. De Schalméi wenst deze bekwame organist en leraar van vele organisten-van-naam van harte geluk. De jubilaris ontving te dezer gelegenheid de eremedalie in zilver, verbonden aan de Huisorde van Oranje-Nassau. p.v.

• Een aantal Zwitserse organisten en koorleiders hebben een waarschuwing gericht tot de kerken van Zwitserland omtrent de reclame die door de fabrikanten van, en handelaars in elektronische instrumenten over het land wordt verspreid. Zij zijn van mening, dat deze instrumenten een gevaar gaan opleveren voor de waarachtige orgelmuziek. In België zijn deze instrumenten in het Bisdóm Mechelen verboden, evenals in sommige bisdómen van de Verenigde Staten.

• In Haarlem werd onlangs een buitengewoon goed geslaagde «Sint-Gregoriusdag» gehouden. De kathedraal was nagenoeg geheel bezet met ca. 2500 zangers afkom-

stig uit de dorpen en steden tussen Vlissingen en Texel. Des morgens zongen zij gezamenlijk de antwoorden der Mis en het Asperges, des middags de Vesperpsalmen, de Hymne en het Magnificat. Dat was een schone manifestatie van kerkelijke muziek. De Schola van het Groot Seminarie Warmond zong de wisselzangen der Mis, terwijl het koor der kathedraal onder leiding van Dr. L. Kat de Missa «Miserere nostri, Domine» van Jaap Vranken zong. Deze mis was gecomponeerd in opdracht van het bestuur der St.-Gregoriusvereniging. De uitvoering van dit lang niet gemakkelijke werk was zeer te loven. Trouwens heel de dag was musicaliter een groot succes.

Eén ding moet mij echter van het hart: Van de vijftiwintighonderd zangers, mensen dus, in wie men met véél recht een muzikale smaak en een muzikale belangstelling mag verwachten, mensen die, na zelf hun best te hebben gedaan in hun zang, daarvoor ook een muzikale beloning mogen ontvangen in de vorm van een uitmuntend stuk orgelspel, diezelfde mensen zijn geen haar beter dan de rest van het publiek: zij gedragen zich tegenover een ernstig werkend musicus al even onbehoorlijk als die rest. De uitstekend opgezette improvisatie van Albert de Klerk over het «Salve Regina» werd al dadelijk begeleid met het geslof der menigte die dit schone werk niet achtte en de kerk verliet, deze naar zijn autobus, gene naar zijn diner; maar allen — op misschien een honderdtal na — lieten het orgel voor wat het was en zochten de buitenlucht op. Wanneer onze zangers al zulk een slecht voorbeeld van waardering voor het orgel geven, wat willen wij dan nog onze beminde gelovigen kapittelen! p.v.

• Tot opvolger van Hendrik Andriessen is als directeur van het Conservatorium te Utrecht benoemd de heer George Stam, organist en koor-dirigent te Leeuwarden. Hij was leerling van Corn. de Wolf, Prof. Smijers, Willem Pijper e.a. aan het Amsterdams conservatorium. In 1931 werd hij organist aan de Grote- of Jacobijnerkerk van de Ned. Hervormde gemeente te Leeuwarden. Het volgende jaar deed hij te Amsterdam zijn solistenexamen voor een jury, bestaande uit Marcel Dupré, Jos. Bonnet en Dr. Johan Wagenaar. Als improvisator geniet hij een grote roem. p.v.

• Waarom een orgel geld moet kosten? Dat vertelt een medewerker van de Austin-organs in The American Organist. Verduidelijkt met een foto, beschrijft hij, wat er aan bewerkte apparatuur nodig is tussen de toets en de pijp, en dan komt hij met de lezer tot de slotsom, dat een orgel «wel iets meer mag kosten dan een zak pinda-noten». p.v.

• U hebt nooit van een violist gehoord, dat hij zijn instrument een «snaarviool» noemde, noch van een pianist, die sprak over zijn «snaarpiano». Maar evenmin is in alle eeuwen ons orgel een «pijp-orgel» genoemd. Het was en is een «orgel». Laten we dan in het vervolg een verstandige taal gebruiken. In ons vak bestaan Orgels, Harmoniums, Melodeons, Electrotones. Iemand die beweert dat hij organist is, en die geen juist gebruik weet te maken van de naam van zijn instrument, is nauwelijks meer dan een charlatan. — Zo spuit een medewerker van The American Organist zijn gal eens uit. En hij zet er sarcastisch boven: Verwed een dollar tegen een oliebol. p.v.

● **De blinde Belgische organist August Liessens** heeft een toestel uitgevonden, waarmee een blinde zijn composities dadelijk en zonder hulp van een assistent kan neerschrijven. Hij heeft zijn toestel gedemonstreerd voor de American foundation for the Blind in New York, die het toestel in productie zal nemen.

● **Ofschoon niet vaak, gebeurt het toch wel ooit**, dat de organist vanwege zijn kerk een openlijke waardering ontvangt voor zijn werk. In het parochieblad van de Evangelisch-Lutherse Kerk St. Lucas in Chicago is aan de organisten een afzonderlijk artikel gewijd over hun werk in het afgelopen jaar.

Buiten huwelijken en overlijdensdiensten hadden de organisten in 1948 niet minder dan 159 Zondagsdiensten gespeeld (dat is dus ongeveer drie per Zondag) en 73 weekdiensten.

«Achter deze getallen liggen meer dan honderd jaren ervaring van onze organisten en vele honderde uren van bijzondere voorbereiding in onze kerk in datzelfde jaar 1948.»

De organisten zelf spreken hun waardering uit voor de samenwerking met en de toewijding van hun pastoor betoond in de dienst van de kerkmuziek.

Dat gebeurde in Amerika, en het is de Diapason van Juni, die het vertelde.

● **Het nieuwe Concerto voor orgel en orkest van Prof. Flor Peeters** heeft in Amerika een goede pers. William Lester schreef in de Diapason o.a.: «Het is een voortreffelijk werk van hoge muzikale waarde, gebouwd op brede lijnen, met scherp omschreven thema's die een juiste ontwikkeling krijgen. Het is een ongewoon, maar goed voor het orgel geschreven stuk, met veel brillant passage-werk voor de solist, met een kleurige orkestbegeleiding, dat waarlijk symphonische afmetingen bereikt. Het gehele werk is van een koninklijke kom-af, het is uit die brede stroom van scheppingen die we kennen met de namen van Händel, Rheinberger, Guilmant, Widor, Vierne.»

● **Het is maar een advertentie van een Amerikaanse orgelbouwer** en de hele bladzijde van de Diapason is er mee vol. Dat mag dan ook wel, want het gaat over The Worlds Largest Pipe Organ uit Atlantic City. Er staat een grote foto op van de speeltafel: Het is een machien van zeven klavieren en pedaal en met 1250 registers (neen, dat is geen drukfout: twaalf-honderd-vijftig!) Het staat er sinds 1929 en het is betrouwbaar, zegt de organist. Dat betwijfelen we niet; maar bij een orgel gaat het ook nog voornamelijk om iets anders, al nemen we de betrouwbaarheid héél graag op de koop toe! Het past natuurlijk in het land van «We Have Much Bigger». En daarom verheugt het ons zeer, dat de redactie met instemming een brief citeert, die P.G. Andersen van de Firma Marcussen & Zn. uit Denemarken zond aan de Londense Organ Club. Marcussen specialiseert zich weer in mechanische orgels en in Denemarken komt men weer terug van de «gigantische» instrumenten. Men is van mening, dat een goed gebouwd en goed geïntoneerd orgel van 50 à 60 registers voldoende is voor het grootste auditorium.

● **Dr. Albert Schweitzer**, filosoof-medicus-theoloog-musicus en een bekwaam organist en orgelkenner, is op rondreis door Amerika, waar hij concerten en voordrachten geeft ten bate van zijn missie-hospitaal in Lam barene (Frans-Aequ. Afrika). Op 6 en 8 Juli hield hij te Aspen (Colorado) op het Goethe-congres, twee voordrachten over Goethe, zijn persoonlijkheid en zijn werk.

● **Nieuwe orgels.** De Firma HELE & Co Ltd., Plymouth, is dezer dagen gereed gekomen met de herbouw van het in 1880 gebouwde, in 1910 gewijzigde orgel van de Magdalenakerk te Upton, Torquay, in Engeland. Dit electro-

pneumatische orgel telt 55 registers op 4 manualen en pedaal.

De Firma VERSCHUEREN te Heythuysen en Tongeren voltooidte onlangs de volgende orgels: **Maasbracht**-S. Gertrudis; groot orgel 2 man. + ped., 16 reg. en altaarorgel 1 man. + ped., 5 reg.

Lilbosch-Echt, Trappisten-Abdij. 2 man. + ped., 16 reg. **Breda**, O.L.Vr. v. Fatima. 2 man. + ped., 8 reg.

Maastricht, Klooster der Eerw. Zusters v.h. Arme Kind Jezus. 2 man. + ped., 13 reg. Dit orgel werd ingespeeld door de Zwitserse organist P. Kaeser.

Vught, O.L.Vr. Middelaars. Groot orgel: 2 man. + ped., 17 reg.; Koororgel: 1 man. + ped., 5 reg. Ingespeeld door dhr. Hub. Houët.

Gebrs. VERMEULEN te Almaar en Weert bouwden te **Berg-en-Dal**, O.L.Vr. v.h. H. Hart een orgel van 2 man. + ped., 10 reg. Ingespeeld door dhr. F. Paymans, Tilburg.

Blerick, H. Antonius van Padua, 2 man. + ped. 12 reg. (reserve-ruimte voor nog 13 reg.). Ingespeeld door dhr. Hub. Houët.

De Firma PELS te Alkmaar en Lier gereed met het orgel voor de Hippolytuskkerk te **Delft**. Dit grote instrument telt op 3 man. + ped. 53 reg. Het zal in September worden ingespeeld. Wij hopen hierop terug te komen na de inwijding. p-v.

● **Zonder commentaar nemen we uit «de leuterhoek»**, door «Arend Jan» in het maandblad der Gereformeerde Organistenvereniging, «Organist en Eredienst», van Aug. 1949, de volgende peroratie over:

«Nou hebbie zeker ook wel al gelevén van Electronen- en Hammondurgels met anbeveleing van Willem van Mengelenberg die nou in die Schweiz van zen geld zit te leven en waar veul over gepraat wordt (over die urge-netuurlijk) en die as ze een bletje hard speulen krek eender zijn as gramfoonversterkers zoas er bij ons in het durp een staat bij de waard van In Het Houten. Paard die bekant de hele buurt de kop gek maakt. Onze krikrispendent zeit onderlest te hebben gelezen dat zo'n soort urgel al gebruikt is bij evangelisasiesamenkomsten. Nou ken best maar wezen daar der zal tog zeker geen verstandig mens wezen die in de kerk zukke surregaat-muziek wil gaan invoeren, daar hebben we in de oorlogs-jaren genogt met geleerd, maar uitkijke moet je want er bennen altijd heethoofden die graag alles uitproberen neit zolan tot ze zelvrs in een koudwaterinrichting terecht kommen.»

● **Mr. en Mevrouw Paul Anneessens** wezen hiermede zeer hartelijk gelukgewenst bij de geboorte van Anne-Marie! «Zy groeie up in wyshey ende jaeren». De Schalmeei hoopt ook op deze plaats een orgelbouwerke (vijfde geslacht) te mogen annocerén!

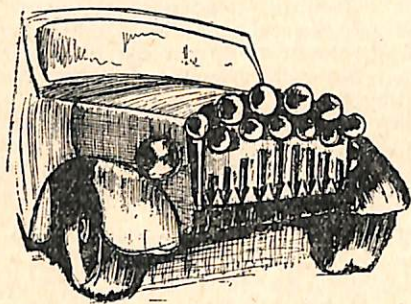
● **Het is zeer natuurlijk** dat de beoordelingen van orgels, door onze medewerkers voor eigen rekening blijft! Het is de redactie niet mogelijk elk orgel in Nederland en Vlaanderen persoonlijk na te zien. Wij rekenen er ten andere steeds op dat onze medewerkers alleen het belang der orgelbeweging voor ogen houden wanneer zij critiek uit brengen op een orgel.

● **F. Paymans** hield in orgelbespeling op 10 Juli ll. op een nieuw orgel der Fa Vermeulen te Berg en Dal (O.L. Vr. van het H. Hart) met volgende werken: Preludium en Fuga in C, J.S. Bach; Gavotte, Martini; Aria, Lociblet; Cantate uit de Sinfonia: «Ich stehe mit Einem Fusz im Grabe», J. S. Bach; Fuga, D. Buxtehude; Andantion, C. Franck; Aria, F. Peeters; Toccata, Dubois.

● **Hub. Houët** bespeelde een nieuw orgel van de zelfde Firma op 17 Juli te Blerick (H. Antonius): Preludium en fuga in D gr., J. S. Bach; Allegro uit Concerto in Bes gr., Händel; Suite in oude stijl, C. J. Bute (bestaat uit zeven delen); Arabeske en Scherzetto van Vierne; Toccata uit Ve Symphonie, Widor.

● **Willy van Innis** werd weer dit jaar uitgenodigd een reeks concerten te geven in de H. Hartkerk te Knokke. Hij speelde er het volgende programma: Passacaglia en Fuga in c van J. S. Bach; Giga-fuga in d, idem; Tiende concerto van Händel; Trumpet tune en Aria, Purcell; Preludium en Fuga op de naam B.A.C.H., Liszt; Thema met variaties in As van L. Thiele; Offertorium op « Veni sancte Spiritus » van Staf Nees; Fantasia en fuga in d van Willy van Innis; Vlaamse Rhapsodie, Flor Peeters.

● **Kent U M.V.F. Topham van Slough?** Hij is zo dol op orgelmuziek dat hij die haast geen ogenblik kan missen; in zover dat aan het stuurbord van zijn auto een klavier

gehecht is en de orgelpijpen vooraan de motor opgesteld staan; er zijn grond- en tongspelen zoals de kleine schets duidelijk aantoonst. Zou het orgel nog ooit een publiek gevaar worden?

● **De Fa Verschuieren** bouwde een nieuw orgel in de kerk der H. Familie te Venlo (21 spelen). Programma uitgevoerd door dhr. Nico Zeyen, organist te Rolduc: Fantasia op 8e toon van Pieter Cornet; Gavotte, Lœillet; Toccata in C van J. S. Bach; Koraal, idem; Pastorale, Zipoli; Finale, C. Franck; Aria, Flor Peeters; Troisième Choral, C. Franck.

● **Aan de Families Loncke en Fremout** wensen wij de hartelijkste gelukwensen ter gelegenheid van het huwelijk van hun zoon en dochter, Gerard-Maria! God zegene hen... en nog vele jaren en... Lonkskens!

● **In vorig nummer** van dit blad verschenen twee berichten die wel enige verwarring konden stichten: Het is niet Nico Zeyen die in het huwelijk getreden is laatstleden, doch wel Henri Zeyen, organist te Roermond. Het klein Pieterke is dan eigendom van de grote Schalmeivriend Nico.

● **Dhr. Nico Zeyen** hield nog een orgelbespeling in de Abdijkerk te Rolduc ter gelegenheid der Limburgse Sociale Studieweek (7 Aug.): Toccata in C, J. S. Bach; Adagio in a, idem; Gavotte, Lœillet; Allegro vivace en Toccata uit de Ve Symphonie van Ch. M. Widor.

● **De Fa Verschuieren** bouwde een nieuw orgel in de kapel der eerw. Zusters van het arme Kind Jezus te Maastricht van 13 spelen. Het werd ingespeeld door onze sympathieke medewerker **P. Kaeser** met: Preludium-pedaliter, J. P. Sweelinck; Salve Crux, arbor vitae, Prima pars, Jaak Obrecht; Herzlich tut mich verlangen, Buxtehude; Da Jesus am Kreuze stund, J. S. Bach; Kleine Hirtenmusik, Trio, Quatuor, J. M. v. Scheuensee (18^e eeuw; Preludium en fuga, idem.

● **Albert De Klerk** hield drie orgelbespelingen: 1. in de St. Bavokerk te Haarlem met een François Couperin programma: Kyrie, 4 Coupletten; Gloria, 8 coupletten; Of-

fertoire sur les Grands Jeux; Plein-Chant du premier Sanctus; Benedictus; Plein-Chant de l'Agnus, 2 coupletten, en Deo Gratias (12 Juli).

2. in de St. Jacobskerk te Den Haag met: Gloria uit de « Messe Solemnelle » 9 delen, door François Couperin; Cantabile, C. Franck; Toccata con corale e fuga, Jos. van Amelsvoort; Sonate op. 26 door Andries de Braal (eerste uitvoering); Drie werken uit Tien orgelwerken door Albert De Klerk. (23 Augustus).

3. Oude kerk te Delft: Magnificat 1^e toon, Buxtehude; Gloria uit de « Messe Solemnelle », Couperin; Sonata 2 in c kl., J. S. Bach; Toccata con corale e fuga, Van Amelsvoort; Drie delen uit de Tien orgelwerken van Albert de Klerk. (18 Augustus).

● **Vict. Hens** speelt in de Kerk der E.E. P.P. Dominicanen te Antwerpen (uitgezonden door Radio Antwerpen) (19 September): Preludium en fuga in D, Buxtehude; Koraal « Van Liefde comt groot Liden », Flor Peeters; Preludium en Fuga door Lode Huybrechts.

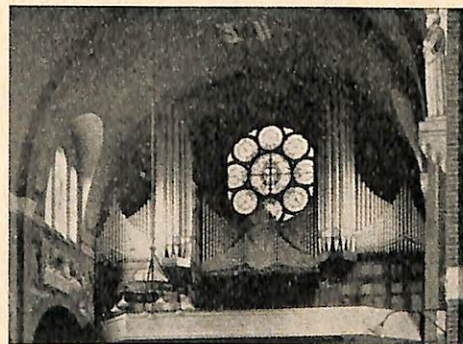
In dezelfde kerk, door de zelfde Concertant: (18 October) Fantasia en fuga in g, J. S. Bach; Pièce héroïque, C. Franck; Aria, Albert de Klerk; Symphonie 5, eerste deel, van C. M. Widor.

● **Kees Stolwijk** voert op hetzelfde orgel als boven het volgende programma uit (20 Sept.): Preludium en fuga in h, J. S. Bach; Variaties over « Mein junges Leben hat ein End », J. P. Sweelinck; Fantasia in f, Mozart; Variaties op een oud kerstlied, Flor Peeters.

● **De Fa. Vermeulen (Weert)** bouwde twee nieuwe orgels waarvan ons geen inhoudigingsprogramma gestuurd werd: te **Wieringerwerf** een orgel van 13 registers, te **Ootmarsum**: een monumentaal orgel in 1812 gebouwd. In de loop der jaren werden de mixturen eruit verwijderd (ook de tongwerken). Deze registers werden er nu terug in geplaatst en het orgel volledig gerestaureerd. Het heeft 26 registers.

● **Het Huis Ger. D'Hondt, Herselt**, bouwde een nieuw orgel van 14 spelen, in de kapel der Zusters Apostolinnen te Antwerpen. Het werd ingespeeld door **Jaak Cassiers**, Laureaat van het Lemmensgesticht en organist aan de St. Willibrorduskerk te Antwerpen, met volgende werken: Toccata en fuga in re kl., J. S. Bach; Adagio in la kl., idem; Gebed, J. Lemmens; Christmas-musette, A. Mailly; Chaconne, A. Durand; Pastoraal, Flor Peeters; Gebed tot O. L. Vrouw, Boëlmann; Menuet, idem; 3^e Koraal, Franck.

● **De Fa. Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel in de O. L. Vrouwekerk te Helmond. Inspeling op 11 September door **Jan Vermulst**, titularis, met Dorische Toc-

cata van J. S. Bach, en Heer **Hubert Houet** met de volgende werken: Fantasia en fuga in g kl., J. S. Bach;

Variaties over «Mein junges Leben hat ein End», J. P. Sweelinck; Domine non sum dignus, Fr. Couperin; Pastorella, J. Gottfr. Walther; Ciaconna in d, J. Pachelbel; Twee koraalvoorspelen van Bach; Sonata da chiesa, Andriessen. Wanneer het orgel volledig zal gebouwd zijn, zal het bestaan uit 30 registers. Het front (vrije opstelling) is uitnemend goed geslaagd.

● **Dezelfde Firma Pels** leverde een orgel in het St. Jans-Ziekenhuis te Zaandam. Electrische kegelladen, 2 klavieren en vrij pedaal, met 12 sprekende stemmen. Het wordt op 8 September door Albert de Klerk ingespeeld.

● **Mr. Bouman**, de grote en sympathieke orgelkenner heeft zijn ontslag als secretaris van de Ned. Klokken- en Orgelraad ingediend, daar zijn beroepsbezigheden hem dit werk niet meer toelaten. Hij wordt hierin opgevolgd door dhr. J. A. Meyster van Voorbrug. Laatstgenoemde wensen wij van harte geluk met de nieuw functie; van eerstgenoemde durven wij stellig verhoppen dat dit ontslag geen afscheid aan de orgelbeweging zal betekenen!

● **Bornem:** Mr. Alex Paepen en Dom Raph. van Loon hielden op het orgel der Abdijkerk een orgelbespeling. Wij ontvingen geen programma.

● **Postel:** in de Abdijkerk aldaar werd een orgelrecital gegeven door Dhr. Theo Verheggen, lauraat van het Lemmensinstituut (7 Augustus). Geen programma.

● **Gevaarlijk orgel!** De organist der kathedraal van Salisbury, M. David Willcocks, is door de architecten der historische monumenten aangeraden, steeds zacht te spelen daar bij een hevig gedreun, het evenwicht der Kathedraal in gevaar gebracht wordt!

● **Mr. Alex Paepen** geeft ter gelegenheid der Jubeloc-taaf van O. L. Vrouw en Antwerpen een orgelrecital met volgend programma: Toccata en fuga, J. S. Bach; Pièce in si, C. Franck; Allegretto van Aug. De Boeck; Aria. Alex. Paepen; Groot Voorspel, S. Liapounow; Sortie, Ed. Bairstow. (15 Augustus.)

Op 21 Augustus, in de zelfde gelegenheid, worden, door dezelfde Concertant, uitgevoerd: Voorspel en fuga, Alex Glasounow; Melodie, R. Vaughan-Williams; Voorspel en fuga, Alb. Roussel; Fuga, Alex Paepen; Voorspel en fuga, Anthony Scott; Allegro giocoso, Ed. Bairstow; Variaties, G. Händel.

● **Arlon:** op 4 September werd in de St. Martinuskerk te Arlon een groot orgelconcert gegeven door Prof. Flor Peeters, Eerw. Heer Dacremont, muzikleraar aan het Seminarie te Bastogne et Emile Binet, titularis. Wij konden geen nadere gegevens nopens het programma op den kop tikken. A.v.P.

● **Nieuwe benoeming:** Dhr. Willy van Innis, Laureaat van het Lemmensinstituut, organist aan de St. Pieterskerk en Professor van Piano aan het Conservatorium te Mechelen, werd in dezelfde functie voor de hogere graad benoemd aan het Conservatorium te Leuven. Hartelijke gelukwensen vanwege «De Schalmey»!

● **G. Verschraegen** bespeelde op zijn concertreis in Nederland de orgels van de Ste-Catharinakerk te Eindhoven, de St. Bavo te Haarlem, de St. Janskerk te Rosendaal (wij ontvingen nog een programma, echter zonder vermelding van kerk noch stad!) Hij droeg er voor in afwisseling, de volgende werken: Toccata in e, Sweelinck; Ein fröhlich Wesen, Obrecht; Courante met variaties, Pieter Cornet; Preludium en fuga in Re Gr., J. S. Bach; Pastorale, idem; Pièce héroïque, C. Franck; Aria van hemzelf; Toccata, fuga en Hymne over Ave Maris Stella, van Flor Peeters; Adagio van Fiocco; Preludium en fuga in e kl., J. S. Bach; Scherzo van hemzelf.

● **Wie ??** Wie heeft nog geen nieuw abonnement aan-gebracht? Op al de vrienden en kennissen die U heeft, is er minsten één die zich aan «De Schalmey» zou interresseren! U steunt er de goede zaak der orgelbeweging mede en bewijst die vriend een dienst. Wie komt nog? Lees in voorgaande nummers welke uitstekende overeenkomst wij troffen voor hen die minsten tien nieuwe abonnementen maken!

Steun uw tijdschrift, nu vooral, nu wij stilaan de tweede Gentse Orgelfeesten aan de deur krijgen.

● **De Firma Paul Anneessens** bouwde een nieuw orgel in de kapel der Eerw. Broeders van het Strop te Gent. Het werd gebouwd na de meest grondige studie van materiaal als klankvoortbrenging. In het volgend nummer komen wij erop terug. Ondertussen kunnen wij reeds melden dat Prof. Flor Peeters het openingsconcert zal geven. Staf Courtens, die reeds meerdere pianoconcerten voor het N.I.R. gaf en er blinde titularis is, zal vlug de lijst der goede Gentse organisten komen aanvullen.

● **Einduitslag van het Exaam in het Lemmensinstituut.** E.H. A. Dierick, van Wachtebeke, 54 punten; dhr. Rob. Hellefont van Beveren-Waas, 56; Paul Sprimont, Anderlecht, 62; Toremans August, Noorderwijk, 54; E. H. Luc Dacremont, van Arlon, behaalde de grote onderscheiding; E.H. Joris Jos, van Borgerhout, eveneens. Dhr. Jos van Looy (Lier) behaalde de Lemmens-Tinel-titel. Aan al de genoemden de zeer hartelijke gelukwensen van «De Schalmey». Wij wensen allen een blijvende studiegeest en een beloning onder vorm van een geschikte plaats!

● **Jean Collot** gaf op 12 September een Concert op het Radioorgel van het N.I.R. met volgend programma: Prelude en fuga in fa kruis klein, Buxtehude; Trumpet voluntary en Trompet tune, Purcell; Fiocco, adagio; Preludio, Corelli; Caprice sur les grands jeux, Clérambault; Choral «In dir ist Freude, J. S. Bach.

● **Nederbrakel:** aan M. M. Buvé onze oprechte christelijke deelneming bij het pijnlijk heengaan van zijn Vader.

● **Ingoogem!** Niet minder pijnlijk heeft ons het bericht getroffen, van het afsterven der Moeder van onze sympathieke medewerker E. H. Deschrevel. Dat zij ruste in vrede!

Omslag photo werd genomen door Eerw. Heer P. Verwilghen. U ziet de torens en huizenblok van Gent onder een prachtige onweerslucht.

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK
Fa. L. VERSCHUEREN C. V.
ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.
opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.
opger. 1891

F I R M A

DELMOTTE

DOORNIK

— orgels —

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

PIANO'S en HARMONIUMS

Nieuw en in occasie aan zeer voordelige prijzen

★

Voor orgel en algemeen musicale werken uit alle
perioden en landen: wendt U tot het oudgekende

Huis A. Magerman

GODSHUISHAMMEKE 55

G E N T

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

LABIAALPIJPEN

ZEIST

TONGWERKEN

ORGELBOUW

Nieuwbouw

volgens elk systeem

★

Restauratie

en

Reparatie

van alle aard en omvang

★

Harmoniums

★

Paul Anneessens

MEENEN

Vertegenwoordigt, zelfstandig, de vierde generatie in de Orgelbouwbeweging !